

ÇAĞDAŞ “KISAS-I ENBİYÂ” LİTERATÜRÜNDE PEYGAMBER TASAVVURU: İRŞÂDÎ BAYBURDÎ’NİN “KISAS-I ENBİYÂ”SI ÖZELİNDE*

Nevzat AYDIN**

Özet

Bu çalışmamızda, Büyük İrşâdî (ö.1877) ile Ağlar Baba olarak bilinen Küçük İrşâdî’nin (ö.1958) müştereken manzum tarzda kaleme aldığı el yazması Kısas-ı Enbiyâ özelinde Peygamber tasavvurunu tespit etmeyi amaçladık. Dinî ve tasavvufî öğretilerin yoğun bir şekilde harmanlandığı eserde Ağlar Baba, Allah Rasûlüne olan samimî ve derunî aşkını, sevgi ve muhabbetini keşf ve ilham yoluyla ebyât /beytler şeklinde nazmetmiş ve tasavvufla çeşnilenen peygamber sevgisinin halk kitlelerine yerleştirilmesini hedeflemiştir.

Bu sâikle kaleme alındığı için, Kısas-ı Enbiyâ’da Hz. Peygamber’in hayat hikâyesinde tarihî gerçekleri yansıtan haberlerle birlikte menkıbevî ve mitolojik anlatımlarda yer almaktadır. Hz. Muhammed’in geleceğini önceden haber veren tebşirât ve irhasât rivayetleri ile rüya ve kehanet fenomenlerinin yaygın olarak kullanıldığı, tasavvufî gelenekteki “Nûr-i Muhammedî” anlayışının vurgulandığı ve geniş bir şekilde ele alındığı görülmüştür. Maddî/hissî mucizelerle desteklenen, kendisinin ve atalarının yüceltildiği, doğumundan itibaren başından olağanüstü tecrübelerin geçtiği bir Peygamber tasavvurunun eserde hâkim olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İrşadî Bayburdî, Kısas-ı Enbiyâ, Peygamber, Tasavvur, Siyer

PROPHET IMAGE IN THE CONTEMPORARY LITERATURE OF “QISAS al-ANBIYA” IN THE CONTEXT OF IRSADÎ BAYBURDÎ’S “QISAS al-ANBIYA”

(STORIES OF THE PROPHETS)

Abstract

The handwritten stories of prophet’s of Ağlar Baba, also known as Little İrşadi Baba, is a work in which religious and mystical teaching are harmonized intensively. In this work Ağlar Baba proclaimed his sincere and deep love for the Messenger of Allah in a way of inspiration and discovery by using couplets. Thus he aimed to place the love of the prophet into the hearts of the masses. Because of that the live of the Prophet Muhammed within the prophet stories contains besides the real information about the history of the prophet Muhammed also narratives in mystical and fabled form.

It can be seen that in this work, the narrations about the coming of the prophet Hz Muhammed and prophetic phenomena, which are widely used in the mystical tradition “Nur-u Muhammedî”, are very common and expressive. It is also identified that the work is dominated by a prophet conceive including the extraordinary experiences at the birth of the prophet Hz Muhammed and commendation of the ancestors of the prophet Hz Muhammed backed by material and sensitive wonders.

Keywords : İrşadî Bayburdî, Prophet, Prophet stories, Conceive, Siyar

* Bu makale, 28-30 Mayıs 2014 tarihleri arasında Bayburt’ta gerçekleştirilen “Tarihi ve Kültürü İle XIX. Yüzyıldan Günümüze Bayburt Uluslararası Sempozyum”unda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: naydin@bayburt.edu.tr

Giriş

Yüce Allah, insanı akıl ve irade sahibi bir varlık olarak en güzel bir biçimde yaratmış ve onu yeryüzündeki halifesi sıfatıyla onurlu, şerefli ve diğer varlıklardan üstün kılmıştır.¹ Bununla birlikte Kur'an bir taraftan insanın üstün yönü ve yeteneklerine vurgu yaparken, diğer taraftan da onu eksikliklerine ve yetersizliğine işaret etmektedir.² Yüce Allah, insana verdiği nimetlerin yanında bir lütuf olarak, Kitâb ve Hikmeti öğretmek üzere muhataplarının hem cinslerinden seçerek peygamberler göndermiştir.³ Vahyin kontrolü ve himayesi altında görevlerini yerine getiren peygamberler, ilahî mesajları insanlara tebliğ etmek, açıklamak (tebyîn) ve onları tezkiye etmek üzere gönderilmiştir.⁴ Ancak risâlet görevi, peygamberleri aslî niteliklerinden yani beşeriyet vasfından soyutlamamıştır. Vahyin sınırları çerçevesinde görevlerini yerine getirirken, bir beşer ve bir kul olarak da hayatlarını sürdürmekte; yükümlüklerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar.⁵ Peygamberlerin vahye muhatap olmak ve risâlet görevini yerine getirmekten öte insanüstü bir özellikleri yoktur. Kur'an'ın insanî yönlerini sıkça vurguladığı peygamberler, beşer üstü ve nuranî varlıklar değildir.⁶ Hz. Peygamber hadislerinde birçok beşerî yönünü bildirmiş ve kendisini aşırı yücelten tavırlara karşı Hz. İsa'nın başına gelenleri bildiği için hassas davranmış ve tepki göstermiştir.⁷ Ancak bu husus, onların sıradan olmayan, özel donanımlı bir beşer olduğu gerçeğiyle çelişmez. Peygamberleri beşer üstü varlık konuma çıkararak aşırı yüceltmek ne kadar hatalı ise onları sıradan bir beşer konumuna indirgemek de aynı derecede yanlıştır. Peygamberlerin beşerî ve nebevî yönlerini ve sınırlarını belirlemede tarihî süreçte birçok gerilim yaşanmıştır. İfrat ve tefrit noktasındaki bu yaklaşımlar ve görüşler, Kur'an'ın ve Sahih Sünnet'in ortaya koyduğu Peygamber tasavvuruna uygun düşmemektedir.

Peygamberler, sözleri, eylemleri ve hayatları itibarıyla gönderildikleri toplumlar için her alanda rol model olmuşlardır. Örneğin, yaşadığı dönemde Müslümanların dinî ve dünyevî hayatlarının merkezinde olan Hz. Peygamber'in vefatından sonra toplumda onu tanımaya, fizikî ve ahlakî özelliklerini/şemâilini, hayat hikâyesini kısacası sîretini öğrenmeye yönelik bir ilgi ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in başından geçenlerin en

¹ et-Tîn, 95/4; el-İsra, 17/70; el-Bakara, 2/30.

² en-Nisâ, 4/29; el-Adiyât, 100/8; el-Alak, 96/6-7; el-Bakara, 2/251; el-Al-i İmrân, 3/14.

³ el-Bakara, 2/129,151,231; el-Al-i İmrân, 3/164; en-Nisâ, 4/113; el-Mü'minûn, 23/33-34; eş-Şuara, 26/154.

⁴ el-Maide, 5/67; en-Nahl, 16/44; el-Cum'a, 62/2.

⁵ Ünal, Yavuz, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt Yay., Samsun 2001, s.12.

⁶ el-Enbiyâ, 21/3; el-Kehf, 18/50; el-İbrahim, 14/11.

⁷ İlgili rivayetler için bkz. Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Salât, 31; Müslim, Ebu'l-Hüseyn İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Muammed Fuad Abdülbâki, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Birr, 95; Akdiye, 4; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Ruhûn, 15; İmam Mâlik, *el-Muvatta*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, Akdiye, 1; Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, c.IX, s.21, Bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptıkları gibi, beni aşırı şekilde medhetmeyin, ben ancak Allah'ın kuluyum, öyleyse bana Allah'ın kulu ve rasûlü deyiniz." Buhârî, Enbiyâ, 48; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, c.1, s.23-24.

ince ayrıntısına varıncaya kadar Müslümanların ilgi alanına girmesinde, özlem ve merakla birlikte toplumsal ihtiyaç ve beklenti de etkili olmuştur. İslam telifât tarihinde ilk olarak siyer ve meğâzî türünün ortaya çıkması, dönemin anlayışını ve insanların beklentilerini aksettirmiştir.⁸

“Peygamberlerin Hikâyeleri” anlamına gelen Kısa-ı Enbiyâ, İslamiyet’in ilk asırlarından beri anlatılan ve büyük bir rağbet gören konulardan birisidir. Özellikle Türk-İslam edebiyatının en zengin ve önemli türü olan Kısa-ı Enbiyâlarda Kur’ân-ı Kerim’e, tefsirlere ve hadislerle dayanarak peygamberlere ait kıssalar ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayrıca peygamberlerin döneminde yaşayan meşhur kişilerin hayat hikâyeleri de bu tür eserlerde yer almaktadır.

Bu çalışmamızda Bayburt’un manevî mimarlarından “Ağlar Baba” namı ile bilinen Küçük İrşâdî Baba (1880-1958) ile dedesi İrşâdî Baba’nın müşterek eseri olan “Kısa-ı Enbiyâ”nın Hz. Peygamberimizle ilgili bölümünden hareketle Peygamber tasavvurunu tespit etmeye çalışacağız.

1. Peygamber Tasavvuru Üzerine

Peygamber tasavvurunun oluşmasında, Hz. Peygamber’in dindeki konumu, görev, yetki, sorumlukları, beşerî ve nebevî yönü, mucizeleri, bilgisinin sınırları ve kaynakları gibi konulardaki bakış açısı belirleyici olmaktadır. Bu noktada özellikle Hz. Peygamber’in beşerî şahsiyeti, vahiy ve mucize ile ilişkisi göz önünde bulundurulması gereken önemli unsurlardır. Zira hadisleri anlama ve yorumlama faaliyetlerinin tarihî süreç içerisinde oluşturulan peygamber tasavvurlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

İslam düşüncesinde Peygamber konusunda belli başlı üç tasavvur belirlemektedir. İlki, sünnetin de Kur’an gibi bütünüyle vahiy mahsulü olduğu, Hz. Peygamber’in fiziki-biyolojik açıdan harikulade vasıflara sahip olduğu ve attığı her adımda mucizeler gösterdiği şeklindeki bakış açısıdır. İkincisi, sünnette vahiy ürünü hiçbir şeyin olmadığı, Hz. Peygamberin her türlü olağanüstülükten soyutlanmış veya arınmış, aldığı vahiy dışında diğer insanlar gibi bir beşer olduğu şeklindeki değerlendirmedir. Üçüncüsü, Hz. Peygamber’in sünnetinin bir kısmının vahiy mahsulü, bir kısmının da kendi içtihadı olduğu şeklinde mutedil bir yol belirleyen bakış açısıdır.⁹

Bu görüşler içerisinde İslam geleneğinde çoğunlukla tercih edilen görüşün, birinci yaklaşım olduğu söylenebilir.¹⁰ Bu düşünce taraftarları, Hz. Peygamber’i fizikî-biyolojik yönden olağanüstü ve hissî mucizelerle donatarak harikulade bir insan olarak kabul etmişlerdir. Bu durum daha ilk asırlarda gerçekleşmiş, gerek fizikî-biyolojik olağanüstü özelliklere gerekse doğumundan itibaren peygamberlik dönemi de dâhil

⁸ İslam tarihinde ortaya çıkan ilk eser siyer ve meğâzî alanında olmuştur. Bu alandaki ilk telif, Urve b. Zübeyr’e (ö.94) aittir. Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihi*, s.164-165.

⁹ Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000, s. 217.

¹⁰ İslam dünyasının ekseriyetinde hâkim olan bu görüşün öncülüğünü yapan, kültür tarihimizde bilgi kaynaklarını rivayetlere teksîf eden, anlama yöntemi olarak da lafızların zâhirini esas alan Ehl-i hadis’tir. Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 1997, s. 61.

bütün hayatı boyunca gerçekleştiği kabul edilen mucizelere hadis mecmualarında ve Şemâil, Delâilü'n-Nübüvve ve Hasâisü'n- Nebî adı altındaki eserlerde yer verilmiştir.¹¹ Örneğin İbnü'l-Mulakkîn'in nakline göre, Kudûrî'nin şârihi Muhtar b. Mahmud el-Haneffî ez-Zahidî (ö.631) yazdığı Nâsırıyye Risâlesinde Hz. Peygamber'in elinden bin, başka bir rivayete göre üç bin mucize zâhir olduğunu belirtmiştir.¹² Zaman içerisinde Hz. Peygamber 'e duyulan sevgi ve özlemin, mitolojik tasvirleri içeren rivayet örnekleriyle dillendirildiği; bu konuyla ilgili literatürün malzemesini ve rengini belirlediği görülmüştür.¹³

Gerek Hz. Peygamber, gerekse önceki peygamberler hakkında hadis literatürü başta olmak üzere, siyer, şemâil, İslam tarihi, tefsir ve vaaz türü eserlerde görülen mitolojik yönü ağır basan rivayetlere rastlanması, bu eserleri yazanların bu tür rivayetleri kabullenebilecek bir zihinsel altyapıya sahip olduklarını göstermektedir.¹⁴ Hz. Peygamber sahip olduğu beşer üstü ve mucizevî özellikleriyle diğer peygamberlerle yarıştırlarak, onun üstünlüğü ve yüceliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.¹⁵ Bu nedenledir ki, tarihte Ehl-i hadis, Hz. Peygamber'in normal beşerî bir davranışını veya fizikî-biyolojik bir vasfını son derece olağanüstü ve mucizevî bir şekilde anlayıp yorumlamıştır. Bunun zihnî arka planında Hz. Peygamber'in mucizevî, efsanevî ve mitolojik vasıflara sahip olduğu ve her zaman ve zeminde mucizeler gösterebilme özelliğinin kendisine Allah tarafından verildiği inancının var olduğu anlaşılmaktadır.

Oysa Kur'an, peygamberlerin beşerî yönlerine vurgu yaparak onların fizikî ve biyolojik açıdan birer insan olduğunu ve diğer insanlar gibi beşerî özelliklere sahip olduğunu açık bir şekilde belirtir.¹⁶ Bununla birlikte Hz. Peygamber, sıradan bir beşer gibi olmayıp, risâlet görevinin kazanımlarına sahip, akli, zekâsı, iradesinin güçlüğü,

¹¹ Bağcı, H. Musa, "Sünnet ve Hadislerin Anlaşılmasında Ehl-i Hadis'in Beşerüstü Peygamber Tasavvurunun Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, Bursa 2004, s.70.

¹² İbnü'l-Mulakkîn, *Gayetü's-sûl fî hasâisi'r-Rasûl* (tahk.: Abdullah Bahrudî Abdullah), Daru'l Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1993, s. 272.

¹³ Özafşar, M. Emin, "Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/ Anlayışı", *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 2000, s. 320.

¹⁴ Kırbaçoğlu, M. Hayri, "Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon'a, Paragon'dan Kozmik İlkeye," *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, SDÜİF Yay, Isparta 2001, s. 135.

¹⁵ Nitekim Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî (ö.324) ve Suyûtî (ö.911) "Nebilere verilmiş olan her mucizenin benzeri veya ondan daha üstünü Peygamberimize de verilmiştir" demiştir. İbn Arrrak, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tenzihu's-Şerîati'l-Merfuâ ani'l-Ahbâri's-Şenîati'l-Mevzûa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1981, c.I, s.379.

¹⁶ Kur'an, pek çok yerde Hz. Peygamber'in kendi gücüyle yerden pınarlar fışkırtmaya; gökten parçalar düşürmeye; hiçbir neden yokken hurma ve üzümlerden oluşan bir bahçeye sahip olmaya ve aralarından ırmaklar fışkırtmaya; (doğru söylediğine şahitlik etmeleri için) Allah'ı ve melekleri, insanların karşısına getirmeye; altından bir ev sahibi olmaya; göğe yükselmeye ve oradan okunacak bir kitap indirmeye muktedir, beşer üstü bir varlık olmadığını vurgulamıştır. İlgili ayetler için bkz. el-İsra, 17/90-94; el-Kehf, 18/110; el-Furkan, 25/7,8; el-Fussilet, 41/6; el-İbrahim, 14/10,11; el-Enbiya, 21/3; el-Mü'minûn, 23/24, 25, 33, 34, 47; eş-Şu'ara, 26/154,186; Yasin, 36/15; et-Tegâbun, 84/6; Hûd, 11/27; el-Kamer, 54/24.

cesareti, mükemmel bir İslam toplumu inşa etmedeki kabiliyeti vb. üstünlükleri dikkate alındığında diğer insanlardan farklı, üstün ve mümtaz bir konuma sahiptir.¹⁷

Kur'anî hakikatlere rağmen, İslam geleneğinde Hz. Peygamber'in beşerî ve nübüvvet yönünün sağlıklı bir şekilde tahlil edilmeden birbirine karıştırıldığı, bu beşerî ve nebevî özellikleri arasında dengeyi kurma noktasında tarihî süreçte birçok gerilimin yaşandığı görülmektedir. Bir başka deyişle, Hz. Peygamber'i aşırı yüceltip beşer üstü varlık konuma yükselten anlayışla, O'nu risâlet görevinin kazanımlarını görmezlikten gelerek sıradan bir beşer konumuna indirgeyen yaklaşım arasındaki çatışma, tarihte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İslam toplumunda bu çatışmanın izlerini fikrî, siyasî ve sosyo-kültürel alanda görmek mümkündür.

İşte bu noktada bireylerin zihninde oluşan Peygamber tasavvurunun doğruluğu ya da objektifliği sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin zihinlerindeki Peygamber tasavvurunun doğruluğu, bunu oluşturacak referansların otantikliğine bağlıdır. Bu konudaki ilk referans noktasının Kur'an ve Sünnet olduğunda şüphe yoktur. Peygamber tasavvurunun oluşturacak unsurların başında ayet ve hadis gibi dinî metinler geldiği için burada diyalektik bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Bir başka deyişle, rivayeti tespitite Peygamber tasavvuru ne kadar önemli ise, Hz. Peygamber'i tanımada ya da Peygamber tasavvurunun oluşmasında da Kur'an ve hadisler aynı derecede belirleyicidir. Kur'an ve sahih hadisler tarafından çizilen Hz. Peygamber'in beşerî ve nebevî yönünün, ahlakî yapısının Peygamber tasavvurunun oluşmasında ve O'na atfedilen rivayetleri tespitite önemli bir yeri vardır.¹⁸

Peygamberlerin hayat hikâyelerinden bahseden “Kıyas-ı Enbiyâ”lar, öğrenmeye ve öğretmeye dayalı olup kıssadan hisse almak kabilinden ders verici nitelikte eserlerdir. Bu eserlerde ortaya konulan Peygamber tasavvurunun Kur'an ve Sahih Sünnetle ne derece örtüştüğünü, kullanılan rivayetlerin bilgi ve kaynak değerini tespit etmek konumuz açısından önemlidir.

2. “Kıyas-ı Enbiyâ” Türü ve Özellikleri

Arapça kıssa ve nebî kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşan kıyas-ı enbiyâ (kasasü'l-enbiyâ) “peygamberlerin kıssaları, tarihleri” anlamında olup bu manada “ahbâr-ı enbiyâ” tabiri de kullanılır. Arapça'da “k-s-s” kökünden gelen “kassa” fiili ve aynı kökten türetilen “kasas” ve önemli şahsiyetlerin durumunu açıklamak için kullanılan “kıssa” kelimesi, bir kimsenin izini sürüp ardından gitmek, birine bir haber bildirmek, anlatmak ve hikâye etmek anlamlarına gelir.¹⁹ Kur'an-ı Kerim'de “kıssa” v

¹⁷ Bağcı, H. Musa, “Hz. Peygamber'i Beşerüstü Gösteren Bazı Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.1, Diyarbakır 1999, s.307.

¹⁸ Kur'an'da Hz. Peygamber'in yüce bir ahlak üzere olduğu belirtildiği gibi (Kalem, 68/4; Ahzab, 33/21) Hz. Âişe'ye O'nun ahlakı sorulduğunda "Siz Kur'an'ı okumuyor musunuz? O'nun ahlakı Kur'an'dır" diye cevap vermiştir. Bkz. Müslim, Salâtu'l-Musafirîn, 139.

¹⁹ Kehf 18/62; Kasas 28/11; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, Beyrut trs. s. 610; İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, trs., c.VI, s.74-75.

e "kısas" kelimeleri bulunmamakla birlikte isim ve mastar kalıbında bu kelimelerin anlamını karşılayan, bir sûrenin de ismi olan "kasas" tabiri kullanılmıştır.²⁰ Yüce Allah kıssayı; akıllılar için ibret, öğüt ve geleceğe ışık tutma, uydurmadan uzak, önceki kitapları doğrulayan, her şeyi açıklayan ve inananlar için kılavuz olarak tanımlar.²¹ Bunlardan hareketle kıssa; geçmişte olmuş bir olayı, daha sonra gelecek insanlara, ders verilmek istenen kısmını aktarma olarak ifade edilir. İnsanların ibret almalarını ve hidayete ulaşmalarını sağlamak amacıyla çoğunlukla zaman ve mekândan soyutlanmış, geçmiş peygamberler ve kavimleri ile yahut geçmiş toplumlarla ilgili Kur'an-ı Kerim'de anlatılan olaylardır.²² Peygamberlerin kıssaları konusunda en temel kaynak şüphesiz ki dinî/kutsal metinlerdir. İslam'dan önceki dönemde Tevrat ve İncil kaynaklı kıssaların bir kısmı Yahudilerce, Hristiyanlarca ve Yahudilerle bir arada yaşayan Araplarca da bilinmekteydi.²³

İslam kültüründe H.II. asır gibi erken bir dönemde ortaya çıkan "Kısas-ı Enbiyâ" eserlerinin ilham aldığı önemli kaynak da Kur'an'dır. Kur'an'da peygamberlerin haberleri, Peygamberlikleri kesin olmayan şahıslar ve bazı toplumların başlarına gelen olaylar ve Hz. Peygamber dönemindeki olayların anlatılması şeklinde üç çeşit kıssa bulunmaktadır.²⁴ Kur'an kıssalarının, hayal değil, toplumsal hayatta realitesi bulunan gerçek olaylar olduğu, bazen kıssaların "nebe", "enbâ" "hadis" ve "zikir" olarak ifade edilmesi ise bir kısmının vahiy mahsulü olduğu anlaşılmaktadır.²⁵ Kaynaklarda kıssa ve iştikakları dışında bu kelimelerle yakın anlamlara gelen, zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılan ve bir kısmı Kur'an-ı Kerim'de de geçen nebe/enba', haber/ahbâr, mesel/emsâl, ustûre/esatîr, hadîs/ehâdîs, ibret, hikâye, kitâb, sahife, târih, hak, destan, efsane, masal, israiliyyat, mit/mitos gibi kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların her birinin etimolojisi, zaman içerisinde kazandıkları/kaybettikleri anlamlar, mana incelikleri, birbirleriyle ve özellikle "kısas-ı enbiyâ" ile irtibatları hakkında çeşitli ilmi araştırmalar yapılmıştır.²⁶

²⁰ el-Kasas, 28/1-88. Enbiya sûresi de kıssalara tahsis edilmiş, burada da bazı peygamberlerin hayatlarından ve kavimleriyle olan münasebetlerinden bahsedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de haklarında geniş malumat ihtiva ettiği için isimlerini peygamberlerden alan sûreler de bulunmaktadır: Yunus, 10/1-109; Hud, 11/1-123; Yusuf, 12/1-111; İbrahim, 14/1-52; Muhammed, 47/1-38; Nuh, 71/1-28. Adını peygamberlerle ilgili kıssalar ve kahramanlarından alan sûreler ise şunlardır: el-Bakara, 2/1-28.6; Al-i İmrân, 3/1-200; el-Maide, 5/1-120; el-İsrâ, 17/1-111; el-Kehf, 18/1-110; Meryem, 19/1-98; el-Ahzab, 33/1-73; Sebe', 34/1-54; el-Fetih, 48/1-29; el-Hucurât, 49/1-18; el-Hadîd, 57/1-29; el-Mümtehhine, 60/1-13; et-Tahrim, 66/1-12; el-Cin, 72/1-28; el-Müzzemmil, 73/1-20; el-Müddessir, 74/1-56; en-Nebe', 78/1-40; Abese, 80/1-42; el-İnşirâh, 94/1-8; el-Fîl, 105/1-5; Kureyş, 106/1-4; el-Kâfirûn, 109/1-6; Tebbet, 111/1-5.

²¹ Bk. Yusuf, 12/111; En'âm, 6/130; A'raf, 7/176; Nebe, 27/76; "Bu Kur'ân, İsrail oğullarına, ayrılığa düştükleri şeylerin birçoğunu kıssa ediyor." Krş. Hûd, 11/120; Araf, 7/101; En'am, 6/57.

²² Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, İstanbul 2003, s. 73.

²³ Şahin, M.Süreyya, "Kısas-ı Enbiyâ", *DİA*, Ankara 2002, c.XXV, s.495.

²⁴ Kaya, Remzi, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.11, s.2, Bursa 2002, s.34.

²⁵ İlgili ayetler için bkz. Mâide 5/27; En'am 6/34; Araf 7/175, Tevbe 9/70, Yunus 10/71, İbrahim 14/9, Şuara 26/69, Kasas 28/3, Sâd 38/21 ve Tegâbün 64/5.

²⁶ bkz. Cirit, Hasan, *Halkın İslam Anlayışının Kaynakları: Vaaz ve Kıssacılık*, İstanbul 2002, s. 64-74, 112-126; Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s. 11-47; Gündüz, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., Samsun 1998, s.26 vd.; Arpaguş, Hatice, "Mitoloji, Kur'an-ı

Kur'an'da –üçü ihtilaflı olmak üzere- yirmi sekiz peygamberin adı geçmekte olup bunlardan Âdem, İbrâhim, Yûsuf, Mûsâ ve İsâ gibi peygamberlerin hayat hikâyeleri ve tebliğ faaliyetleri daha çok ders ve ibret verici yönleriyle ayrıntılı biçimde, bir kısmının kıssaları ise özet olarak nakledilmektedir. Konuyla ilgili 1600 civarındaki ayetlerde anlatılan yaklaşık seksen dört kıssa, doğru yola gitmeyi hedefleyen birer model gibidir.²⁷ Kısas-ı enbiyânın hacim olarak Kur'an'ın neredeyse yarısını oluşturmasının temelinde, dinî mesaj vermek ve insanların bu anlatılanlardan dersler almasını sağlamak yer almaktadır. Söz konusu kıssaların ekseriyetinde Allah'ın birliği, O'na itaat ve kulluk, O'nun rızası çerçevesinde hayat sürmek, sabır, tevekkül, dua, ahirete iman gibi İslam'ın ana prensiplerinin anlatılması Kur'an'ın indiriliş gayesi ile de örtüşmektedir.²⁸ Kur'an'da geniş bir yer ayrılan kıssaların içeriği, iyiyi, güzeli ve doğruları ortaya çıkarmak mahiyetindedir. Yüce Yaratıcı, Kur'ân kıssalarıyla geçmiş milletlerin özelliklerini belirterek, daha önce gönderilen Peygamberler ile Hz. Muhammed'in benzer yönlerine işaret etmiş, hak ve hakikatin üstün geleceğini bildirmiş, inananlara teselli vermiş, Allah'a karşı gelenlerin sonlarını hatırlatmış ve Müslümanların azmini artırmak istemiştir.²⁹ Bu olaylarda verilmek istenen, toplum hayatını hikâye etmek değil, geçmiş milletlerin olumlu ve olumsuz davranışlarının sonucunu göstererek insanlığın dikkatini çekmektir.³⁰ Kur'an bir tarih kitabı olmadığı için olayları ibret ve örnek olması açısından nakletmektedir. Tarih boyunca Kur'an'ın iyi anlaşılması ve peygamberlerin örnek hayatlarının öğrenilmesi için peygamber kıssaları üzerinde önemle durulmuştur.³¹ Kur'an'da anlatılan peygamber kıssaları ve bunların rivayet ve tefsirlerdeki açıklamalarının yanı sıra İsrailiyyat kaynaklı bazı bilgiler özel bir tür olan “kısas-ı enbiyâ” eserlerini meydana getirmiştir.

Kâtib Çelebi, kısas-ı enbiyâ konusunda ilk eser veren müellifin Vehb b. Münebbih (ö. 110) olduğunu belirtmektedir.³² Kısas-ı enbiyâ türündeki eserlerin en meşhurları Sa'lebi'nin Arâisü'l- mecâlis'i ile Kisâi'nin Kıساسu'l-Enbiyâ adlı kitabıdır.³³ Daha sonra yazılan eserlerin birçoğu ya bunların tercümesi veya kısaltılmış şeklidir. Öte yandan Kur'an'daki kıssaların sadece birini veya birkaçını konu edinen yahut peygamberler tarihini anlatan, adı farklı olan eserler de vardır.³⁴ Kısâs-ı Enbiyâ türü,

Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. XXV/2, İstanbul 2003, s. 5-24;

²⁷ Kıssaların Kur'an'da ne kadar yer kapladığı ile ilgili çalışma yapan âlimler arasında farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Buna göre kıssalar, Kur'an'ın üçte birini, üçte ikisini, bazılarına göre de, Hz. Peygamber dönemindeki bazı olayların eklenmesiyle yarısını oluşturduğu, Hz. Peygamber dönemi çıkarılacak olursa 1650 ayeti ihtiva ettiği doğrultudadır. Yıldırım, Suat, “Kur'ân-ı Kerim'de Kıssalar” *Atatürk Üniversitesi. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, Erzurum 1979; s. 39; Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994, s.170.

²⁸ Karataş, Ahmet, “Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 2013, c. XLIX, sayı: 3, s.116-117.

²⁹ Ünal, Halit, *İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 2000, c.III, s.363.

³⁰ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, c.III, s.368-367.

³¹ Şahin, “Kısas-ı Enbiyâ”, c.XXV, s.495.

³² Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, İstanbul 1972, c.II, s.1328.

³³ Tümer, Günay, “Arâisü'l-Mecâlis”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 1991, c.3, s.265-266.

³⁴ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 34-35.

peygamberlerin hayat hikâyeleri ihtiva etmekle aynı zamanda insanlık tarihine ilişkinde önemli bilgileri aktaran bir kaynak niteliğindedir.

Türkçe kaleme alınmış birçok Kısasü'l-Enbiya bulunmakla birlikte, bunların büyük bir çoğunluğu yazma olarak kalmış olup günümüz harfleriyle basımı yapılmamıştır. Latin harfleriyle yayımlanan Kısasü'l Enbiya'lar ise çok azdır. Türkçe peygamber kıssalarından ilki, Burhanoğlu Kadı Nasırüddin Rabgûzî tarafından 1310 yılında Harezmi Türkçesiyle mensur tarzda yazılan ve Türklerin Hz. Peygamber hakkındaki ilk bilgi kaynaklarından olan Kısasü'l-Enbiya (Kısas-ı Rabgûzî) adlı eserdir. Bu eserde yaratılıştan başlayarak İslam dininin kabul ettiği bütün peygamberlerin kıssalarına yer verilmiştir. Eserin büyük bir bölümü doğal olarak Hz. Muhammed, Dört Halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e ayrılmıştır.³⁵ Türkçe yazılmış en ünlü Kısas-ı Enbiya, Ahmet Cevdet Paşa'nın (1822-1895) kaleme aldığı “Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefa” adlı eserdir. Eserde Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberlerin kıssaları anlatıldıktan sonra Dört Halife dönemi ve sonraki halifelerin hayatı da anlatılmıştır.³⁶

Bir yönüyle siyer, hatta İslam tarihi niteliği taşıyan gerek çeviri, gerekse telif Türkçe Kısas-ı Enbiyâlar, İslamî dönem kültür tarihimizin en önemli ürünlerindendir. Dinî edebiyatın en önemli türlerden olan bu eserler, insanımızın peygamberlerin, özellikle Hz. Peygamberimizin hayatını bir ölçüde öğrenebileceği; dilimizin ve dinî hayatımızın gelişme safhalarını bulabileceği ve müracaat edeceği kaynakların başında gelmektedir.³⁷ Şair ve müellifler peygamber kıssalarının sayısız motiflerinden ilham alarak eserlerini oluşturmuşlar, hayal ufuklarını telmih, iktibas, mecaz, teşbih gibi edebî sanatlar vesilesiyle bu kıssalarla genişletmişlerdir.³⁸

Eski Türk edebiyatında kaleme alınmış Kısas-ı Enbiyâların birkaç istisnası dışında tamamı mensurdur. Tespit edilebildiği kadarıyla ilk ve önemli Türkçe manzum Kısas-ı Enbiyâ, 1579'da XVI. asır şâirlerinden Hindi Mahmud tarafından nazmedilmiştir.³⁹ Ayrıca Osmanlı'nın son dönem dil, kültür ve edebiyat âlimlerinden Manastırlı Mehmed Rıfat'ın (ö.1907), Yenikapı Mevlevîhanesi neyzenlerinden bestekâr (Mahmut) Danişzâde Şevket Gavsî [Özdönmez]'in (ö.1954), Faik Ersöz'ün “Manzum Şekliyle Peygamberler Tarihi ve Ahirete Ait Konular” ve M. Asım Köksal'ın “Peygamberler” adlı eserleri ile Nizam Bozkurt'un "Dörtlüklerle Peygamberler Tarihi"

³⁵ Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Erşahin, Seyfettin, “Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarında Kısas-ı Enbiyâlar: Kısas-ı Rabguzî Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]* Ankara 2003, sayı: Özel Sayı, s. 197-224; Gözütok, Avni, “Rabgûzî, Kısasü'l-Enbiyâ: XIX. Yüzyıla Ait Bir Kazan Yazması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2008, c. XV, sayı: 37.

³⁶ Yusuf Halaçoğlu, Mehmet Akif Aydın, “Cevdet Paşa”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993, c.7, s.449.

³⁷ Edebî bir tür olarak Kısas-ı Enbiyâ hakkında geniş bilgi için bkz. Karataş, “Kısas-ı Enbiyâ Türü”, ss.113-126.

³⁸ Karataş, “Kısas-ı Enbiyâ Türü”, s.119-120.

³⁹ Karataş, “Kısas-ı Enbiyâ Türü”, s.121. Eser ve müellifi hakkında Ahmet Karataş tarafından doktora tezi hazırlanmıştır. “Hindi Mahmud Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Kısas-ı Enbiyâ'sının Tenkidli Metni, I-III” *Marmara Üniversitesi SBE*, İstanbul 2011.

başlıklı çalışması kıyas-ı enbiyâ manzûmelerinin çağdaş örnekleri arasında en dikkat çekici olanlarıdır.⁴⁰

3. Küçük İrşâdî'nin (Ağlar Baba) Hayatı, Kişiliği ve Eserleri

Bayburt'un manevî mimarlarından İrşâdî Bayburdî, 1879 yılında Oruçbeyli (Siptorus) köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Ahmed Küşâdî, annesi Ümmü Gülsüm olup çevrede “şeyhler” diye tanınan ailesi tasavvufî meşrepten gelmektedir.⁴¹ Dedesinin adı konulduğundan, dedesi “Büyük İrşâdî”, kendisi de “Küçük İrşâdî” olarak anılır. Genel kanaate göre, atalarının güneyden Irak-Suriye yolu ile önce Konya'ya ardından da Erzincan'a oradan da Bayburt'a gelerek “Seyyid Yakub” köyüne yerleştikleri ifade edilir.⁴² Aile Erzincan'da iken Büyük İrşâdî Baba, devrin gavsı “Muhammed Vehbi Hayyatî”ye (Terzi Baba) intisâb etmiştir. Ağlar Baba'nın mürşidi, 1848 yılında vefat eden Nakşibendiyye şeyhi Erzincanlı Muhammed Vehbî Hayyatî” olup ona manâda el verdiği zikredilir. Tasavvufta Nakşî ve Üveysî meşrebinden olan Ağlar Baba, Divânının girişinde “Manzume-i Ağlar Baba” ve “Beyt-i Ağlar Gülmez” ebyâtında dedesi İrşâdî Baba ve mürşidi Vehbî Hayyatî'yi şöyle anar.

Nişangâh ki yani mihriba girdim / İrşâdî Baba hem Hayyat'ı gördüm”

Senin mürşidindür Muhammed demiş / Amân Vehbî Hayyat gözle sen beni”

Dünyanın gavsıymış ol Vehbi Hayyat / Ol Sultanı sana hem mürşid etmiş”⁴³

Medrese tahsilini Bayburt'ta yapan İrşâdî Baba, düzenli bir eğitim görmemiş olmakla beraber, sûfî gelenek içerisinde “sohbet” yoluyla kültürünü geliştirmiş; mollalardan Arapça, Hadis ve Fıkıh gibi dinî ilimleri tahsil etmiştir.⁴⁴ Devrine yetişemediği dedesi Büyük İrşâdî Baba'dan mânâda büyük feyz almış olup bu hususu beyitlerinde sıklıkla dile getirir ve dedesinden “Ceddin Babam” diye söz eder:

Yardım eyle bana ey Ceddin Baba / Çarhı teslîm eylemişsin sen bana.⁴⁵

Erzurum'lu İbrahim Hakkı” hazretlerinin de kendisine el verdiğini ve ruhanîyetinden himmet aldığını da farklı yerlerde dile getirir:

Bir arz-ı hâl verdim “azim Sultân'a / Hevale olundu ilm ü irfâna

Emri gönderdiler Kal-e Hasan'a / İbrahim Hakkı gibi bir üstadım var⁴⁶

Karşılığında hiçbir ücret almadan köyün imamlığını yapan, geçimini çiftçilik ve hayvancılıkla sağlayan Küçük İrşâdî, 1958 yılında ömrünü geçirdiği Oruçbeyli köyünde vefat etmiştir.

⁴⁰ Karataş, “Kıyas-ı Enbiyâ Türü”, s.122.

⁴¹ Tozlu, Necdet, *Bayburtlu Ağlar İrşâdî Baba-Yusuf İle Zeliha*, BAKÜTAM, Bayburt 2014, s.71.

⁴² Yılmaztürk, Mehmet Fahri, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, İstanbul 2009, s.174.

⁴³ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s.177-178.

⁴⁴ Tozlu, *Yusuf ile Zeliha*, s.71.

⁴⁵ Yılmaztürk, *Bayburt'un Manevi Bekçileri*, s.178; İrşâdî (Ağlar) Baba, *Divân*, 35 nolu şiir.

⁴⁶ Tozlu, *Yusuf ile Zeliha*, s.75; İrşâdî (Ağlar) Baba, *Divân*, 49 nolu şiir.

“Ağlar Baba” lakabıyla⁴⁷ tanınan Küçük İrşadî, dinî ve tasavvufî geleneğe sahip bir ailede yetiştiği için bu değerlerle beslenmiş ve düşünce dünyası bu minvalde oluşmuştur. Kendisini Nakşî olarak tanımlamakta ve en büyük müridinin Kur’an olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Çağdaş dinî ve tasavvufî Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Küçük İrşadî’nin, “Divân”ı başta olmak üzere eserlerinin tamamını manzum tarzda kaleme alması, edebî kişiliğini ve özellikle de şairliğini ön plana çıkartmıştır. Onun şiirlerinde derin bir samimiyet ve didaktizm hâkimdir. “Ağlar Baba” lakabından dolayı şiirlerinin bir kısmında “Bâkî” mahlasını kullanır.⁴⁹

Manzûmelerinin muhtevasında ağırlıklı olarak dinî ve tasavvufî öğeler, İslamî ve insanî değerler yer almaktadır. Başta Yunus Emre olmak üzere İbrahim Hakkı, Vehbî Hayyat, Sümmanî, Celâlî ve dedesi Büyük İrşadî gibi sûfî şâirlerden etkilendiği ve bu geleneğin devamı olduğu söylenebilir. Kur’an ve hadislerden ilham alarak ve ilahî aşkın cezbisine katılarak nazmettiği şiirlerinde sanattan ziyade İslamî/tasavvufî öğretiler ve motifler hâkim olup Allah (c.c) ve Peygamber aşkı, şeriat, tarikat, hakikat, marifet, ibadet, şeytan, nefis ve dünyanın fâniliği gibi konular ön plana çıkmaktadır.⁵⁰

İrşadî, Ağlar Gülmez ve Bâkî mahlaslarını kullanan Ağlar Baba, tasavvufî duygu ve düşüncelerini nazmettiği şiirlerinde İslamî kültürün bütün unsurlarına yer vermiştir. Ayet ve hadislerden deliller göstererek, ikna edici bir üslupla insanların kalbine Allah ve Peygamber sevgisini yerleştirmeye çalışmış; aynı zamanda bu yöntemle şiirlerini daha etkileyici kılmıştır.

Ağlar Baba’nın dinî ve tasavvufî konularda manzum olarak el yazısıyla kaleme aldığı ve birer nüshadan ibaret olan dört eseri vardır. Çağdaş Tasavvufî/Dinî Türk Edebiyatı kaynaklarında Ağlar Baba’dan ve eserlerinden pek bahsedilmemektedir. Aynı şekilde –bir doktora tezi dışında⁵¹– akademik çalışma konusu olmamış ve antolojilere, edebiyat tarihlerine, ansiklopedilere ve literatüre yeterince girmemiştir. Osmanlı Türkçesi ve el yazısıyla manzum tarzda kaleme aldığı eserleri şunlardır: 1) Ağlar Baba Divanı 2) Kısas-u Enbiyâ 3) Tefsir-u İnnâenzelnâ ve Şamun Gazi Mesnevisi 4) Tasavvuf Mesnevisi. Bu eserler içerisinde araştırma konumuz olan “Kısas-ı Enbiyâ”nın biçim özellikleri ve muhtevası hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

⁴⁷ Onüç/ondört yaşlarında iken başlayan ilk ağlamalarının, belli dönemlerde son bulsa da otuz küsur yaşlarında tekrar zuhur ettiği, yemeden içmeden kesildiği, çok az uyuduğu ve uykusunda dahi yüksek sesle ağladığı zikredilir. Bir gece rüyasında mânâ âleminde Hz. Peygamber ve velilerin sıralandığı bir halkada Hz. Peygamber’in emriyle ortaya alınır, bütün vücuduna beyitler yazılır sonra kendisine “ağlayan” manasına gelen “Oku ya Bâkî!” denilir. Bu rüyadan sonra şiir söylemeye başlar gün geçtikçe ağlamaları azalır ve kendisine “Ağlar Baba” adı verilir. Tozlu, *Yusuf İle Zeliha*, s.71-72.

⁴⁸ İrşadî (Ağlar) Baba, *Divân*, 43 ve 49 nolu şiir.

⁴⁹ Bir şiirinde şöyle demektedir: Yer döndü onlar gördüler/Baştan sona hep yazdılar/”Oku Ya Bakî” dediler/Allah’ım Mevla’m Hû” bkz. İrşadî (Ağlar) Baba, *Divân*, 158 nolu şiir.

⁵⁰ Tozlu, *Yusuf İle Zeliha*, s.73-74.

⁵¹ Tozlu, Necdet, *Ağlar Baba Divanı*, Ç.O.M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2002. Aynı yazar tarafından, Kısas-ı Enbiyâ içerisinde yer alan ve mesnevî türünde yazılmış olan “Yusuf İle Zeliha Kıssası” edebî yönleriyle ele alınarak metin incelemesi kapsamında kitaplaştırılmış ve Bayburt Üniversitesi Bayburt Tarihi ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 2014 yılında basılmıştır.

4. Şekil ve İçerik Açısından “Kısas-ı Enbiyâ”

Büyük İrşâdî'nin başlayıp torunu Ağlar Baba'nın zeyl ettiği, Hz. Âdem'den başlayarak Peygamber kıssalarının, hayat hikâyelerinin ve menkıbelerinin anlatıldığı el yazması eser, çağdaş Türk Edebiyatında manzum “Kısas-ı Enbiyâ” türünün nadir örneklerinden olması itibarıyla alanında farklı bir özellik taşımaktadır. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış el yazması eser tek nüsha olup, ailesi tarafından muhafaza edilerek günümüze kadar ulaştırılmıştır. Bayburt Üniversitesi Bayburt Tarihi ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından el yazması aslından dijital ortama aktarılan eserin transkripsiyonlu Latinize çalışmaları devam etmektedir. Araştırmamızı dijital ortama aktarılan bu orijinal nüsha üzerinden yaptık.

Manzum mesnevî tarzında yazılmış olan Kısas-ı Enbiyâ, 982 sayfadan oluşmakta olup⁵² muhtevastaki Sebeb-i Telif, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. İsmail, Hz. Musa, Hz. Hûd, Tâlut ile Câlut, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Yakub ve İys, Hz. Yusuf, Hz. Eyüb, Hz. Zekeriya, Hz. İsâ, Hz. Yahya, Ashab-ı Kehf, Hz. Yunus kıssaları Büyük İrşâdî Baba tarafından kaleme alınmıştır. Ailenin verdiği bilgiye ve eserdeki el yazısı farklılığına göre, Yusuf (a.s) kıssasına kadar Büyük İrşâdî yazmış ve “Bizden bu kadar, kitabı torunum tamamlayacak” demiştir. Bu kıssadan sonrasını ise Ağlar Baba yazmış ve dedesinin başladığı eseri tamamlamak ona nasip olmuştur. Aşağıdaki dörtlülükteki “Bir de İrşâdî kitabın aşladı” mısrasındaki “aşladı” kelimesi Kısas-u Enbiyâ'yı tamamladığının işaretidir:

Ağlar Baba çok ziyade ağladı / Kırdas üzre bir kitaba başladı

*Bir de İrşâdî kitabın aşladı / Bu dert ile gidiyorum Allah'a*⁵³

Ağlar Baba'nın Kısas-u Enbiyâ'yı keşf ve ilham yoluyla bir başka deyişle kalbine doğanları beyitler şeklinde nazmettiğine dair bazı mısralar da dikkat çekmektedir:

*Ey İrşâdî seni yakdi bu mevzi / Hudâ keşf eyler ise eyle tevzîh*⁵⁴

Divân'ında ise kalbine gelenlerin pek çoğunu nazmettiğini, ancak bunlardan bazılarını sakladığını ve söylemediğini şöyle ifade eder:

Ağlar Baba bu ebyâtı kasir et / Kalbe gelenleri nazmında fikret

*Bazısın söyleme Allah'ı zikret/ Allah tarafından haber mi aldın*⁵⁵

⁵² Eserde şekil açısından sayfaların, birbiriyle örtüşmeyen iki farklı biçimde numaralandırıldığı dikkat çekmektedir. Hat ve el yazısının biçiminden tespit edilebildiği kadarıyla müellif tarafından yapıldığı anlaşılan Arap rakamlarıyla numaralandırmanın yanı sıra aile yakınlarınca sayfalar, günümüz rakamlarıyla yeniden numaralandırılmıştır. Ancak kitabın içindekiler kısmından başlayarak yapılan numaralandırma –ki müellif tarafından bu kısım numaralandırılmamış- neticesinde kaymalar oluşmuştur. Bunun içindir ki Arap rakamları ve sonradan yapılan numaralandırmada sayfalar birbirini tutmamaktadır. Araştırmamızda müellif tarafından konulduğu izlenimini veren numaralandırmayı esas aldık.

⁵³ Tozlu, *Yusuf İle Zeliha*, s.62; İrşâdî (Ağlar) Baba, *Divân*, 20 nolu şiir.

⁵⁴ Ağlar Baba, *Kısas-u Enbiyâ*, s.809.

⁵⁵ Tozlu, *Yusuf İle Zeliha*, s.58; İrşâdî (Ağlar) Baba, *Divân*, 15 nolu şiir.

Kıyas-ı Enbiyâ'nın sonunda ise Allah'ın inâyeti, rahmeti ve söylettirmesi ile kitabı tamamladığını şöyle nazmeder:

Bu kitabı yazub ben itdim tamam/Leylu Nehar isterim senden selâm

Yani rahmetin umarım Ey Hudâ/Etme sır kabundan beni cudâ

Ya İlahi sen bana avn eyledin/Kalbu kasrımı heman şerh eyledin

Şimdiye dek beni söylettin Hudâ/Etme beni bu halimden sen cudâ⁵⁶

Büyük İrşâdî ile torunu Ağlar Baba'nın ortak eseri olan "Kıyas-ı Enbiyâ", halka yönelik kaleme alınan ve anlatımların daha çok öğüt verici kıssalar üzerinde yoğunlaştığı bir kitaptır. Ağlar Baba tarafından nazmedilen, Hz. Peygamberimizin anlatıldığı ve yaklaşık 250 sahifeden oluşan bölümde, O'nun Ruhlar âleminde hicâbdan hicâba duhulü, doğumu, sütannesi Halime'ye verilışı, Hz. Hatice ile olan evliliği, Miraç hadisesi, Cebrail'in vahyi iletmesi ve Benî İsrâil gibi konu başlıkları yer almaktadır.

5. Kıyas-ı Enbiyâ'da Hz. Peygamber Tasavvuru

Eserde Ağlar Baba Allah Rasûlüne olan aşk, sevgi ve muhabbetini en samimi ve derunî bir şekilde nazım yoluyla izhar etmiş ve ebyât /beytler bu zikir ve fikir ile tecelli etmiştir. Menkıbevî ve manzûm üslupla yazılan bu tür eserlerde esas itibariyle tarihsel malumatın naklinden ziyade tasavvufla çeşnilenen peygamber sevgisinin halk kitlelerine yerleştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca dinî-tasavvufî şiir geleneğinde ve tasavvuf edebiyatında peygamberler, nebevî şahsiyetleri, fizik ötesi mertebe ve hakikatları, mucizeleri, seyr-ü sülûkte manevî birer rehber olarak görülmeleri yönleriyle ele alınmışlardır.⁵⁷ Edebî manzum bir eser olan Kıyas-u Enbiyâ bu sâikle kaleme alınmış olsa da muhtevasındaki siyer malzemesini ve buna bağlı olarak Peygamber anlayışını daha doğru değerlendirebilmek için kısaca siyer yazıcılığının serencamını aktarmak faydalı olacaktır.

İslam tarihi boyunca sîret ve siyer yazıcılığında zihinlerdeki Peygamber tasavvurunun belirleyici olduğu, bir başka deyişle siyer yazıcılığının bu tasavvura göre değişim ve dönüşüm geçirdiği söylenebilir. İlk dönem siyer çalışmalarında Hz. Peygamber'in hayatı sade, gerçekçi ve abartmalardan uzak bir üslup içerisinde Kur'an ve Sünnet'in ortaya koyduğu perspektiften ele alınırken, daha sonraki dönemlerde tarihî gerçekliği son derece şüpheli olan kıssalara, İsrailiyyat türü bilgilere yer vermeye başlanmıştır. Özellikle tasavvufî çevrelerde kıssa ve menâkıb geleneğinin revaç bulmasına bağlı olarak siyer malzemesinde ciddî bir artış meydana gelmiştir.⁵⁸ Rivayetlerde en fazla genişlemenin Hz. Peygamber'in nesebi, irhasât haberleri, mucizeler ve şemâil konusunda görülmüştür. Tarih boyunca siyere dair malzemenin rengi ve içeriği değişmeye başlamış; beşer peygamber anlayışından ulaşılmaz bir paragona, beşerüstü peygamber anlayışına doğru bir evrilme ya da kırılma süreci

⁵⁶ Ağlar Baba, *Kıyas-u Enbiya*, s.834

⁵⁷ Karataş, "Kıyas-ı Enbiyâ Türü", s.124.

⁵⁸ Özdemir, Mehmet, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, c.4, sayı:3, İstanbul 2007, ss.132-135.

yaşanmıştır.⁵⁹ Özellikle İbn Sa'd'dan itibaren şemâil edebiyatının siyere girmesiyle Hz. Peygamber'i yüceltmeci tavrın daha da yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Siyer malzemesindeki gelişmeye örnek olarak; ilk dönem kaynaklarından İbn Hişam'da (ö.218/833) Hz. Peygamber'in doğumu esnasında meydana gelen olaylar bağlamında bir olağanüstü olaydan söz edilirken, bu tür olayların sayısı İbn Sa'd'ta (ö.230/845) altıyı, eş-Şâmî'de (ö.942/1536) ise yirmiyi bulmaktadır.⁶⁰

Hız. Peygamber'i bedeninin bütün unsurlarıyla beşerin en güzeli ve mükemmeli olarak tavsif eden bu yüceltmeci tavır, yalnızca Hız. Peygamber'le sınırlı kalmamış, atalarına da teşmil edilmiş, sülalesini, kabilesini ve kavmini de içerisine almıştır. Hız. Peygamber'in ana ve babasından başlamak üzere ataları, genelde dönemlerinin en yakışıklı, en soylu, en cömert, en güzel, en temiz ve en güçlü insanları olarak tavsif edilmiş; bununla doğru orantılı olarak onların imanları da kusursuz hale getirilmiş ve hepsi muvahhid ilan edilmiştir. Kureyş içerisinde Haşimoğullarını üstün gösteren rivayetler siyere nüfuz etmiştir. Yüceltmeci anlayışa göre şirkten âri olan bu şecere, cahiliye dönemindeki her türlü günahattan ve çirkin davranıştan da uzaktı. Neseb bilgini Muhammed b. Kelbî Hız. Peygamber'in tam beş yüz büyük annesini tespit ettiğini ve bunlardan hiçbirisinin zinaya bulaşmadığını ortaya koymuştur.⁶¹ Hız. Peygamber'in atalarının şirk ve zinaya bulaşmamaları, muvahhid olmaları onun soyunu yüceltme ve idealleştirme eğiliminin bir sonucu olsa gerektir.

İlk dönem kaynaklarında Hız. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirileceğinin önceden bilindiğini ifade eden “delâilü'n-nübüvve” türünden bazı kayıtlara (Heraklius Bazân'ın rüyaları, bazı kehanetler) az da olsa rastlanmakla birlikte, Ehl-i Kitapla girilen nübüvvet tartışmalarında Hız. Peygamber'in, Hız.Musa ve Hız. İsa'ninkilere benzer mucizelerle teyit edilmesi düşüncesi neticesinde maddî/hissî mucizeler, tebşirât, irhasat ve bazı kâhin, rahip ve hahamların Hız. Muhammed'in geleceğini önceden bildirdiklerine dair haberlerde artış görülmüştür. Bu haberler, tıpkı Hız. İsa örneğinde olduğu gibi Hız. Peygamber'i doğuşundan itibaren harikuladeliklerle iç içe gösterme arzusunun sonucu olmalıdır. Yahudi hahamlarının Hız. Peygamber'in ana rahmine düştüğünü ve onun ileride peygamber olarak görevlendirileceğini bilmeleri, rahip Bahira ve Nastûra'nın bir takım alâmetlerden hareketle Hız. Muhammed'in, geleceğin peygamberi olduğunu keşfetmeleri bu bağlamda sayılabilir.

Hız. Peygamber'in geleceğine dair “rüya” ve “kehanet” fenomenlerinin de siyer malzemesinin üretiminde yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kur'an'da rüyanın bilgi kaynağı olarak kullanılmasından hareketle, Abdülmuttalib'e Zemzem kuyusunu kazmasının ve yerinin gösterilmesinin rüyada gerçekleşmesi, Buhtunnasr,

⁵⁹ İslam tarihinde Peygamber tasavvurundaki değişim ve dönüşüm için bkz. Bağcı, Hacı Musa, “Ulaşılmaz Örnek Peygamber Tasavvurunun Tarihsel Teşekkülü”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:19, İzmir, 2004, ss.103-136; Kırbaçoğlu, M. Hayri, "Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon'a, Paragon'dan Kozmik İlkeye," *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, SDÜİF Yay, Isparta 2001, s.129-139.

⁶⁰ Özdemir, “*Siyer Yazıcılığı Üzerine*”, s.135.

⁶¹ Özdemir, “*Siyer Yazıcılığı Üzerine*”, s.136.

Heraklius, Kısra'nın başkadısı Mûbezân, Ebu Tâlib vb. Hz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirileceğini rüyada görmeleri örnek olarak gösterilebilir. Nitekim aşağıda açıklayacağımız üzere, Kısas-ı Enbiyâ'da Abdulmuttalib'in zemzem kuyusunu kazarken yaptığı nezir, Abdullah'ın Abdülmuttalib'in en sevgili oğlu olduğu, Abdullah'ın alnındaki nur, Nastûra'nın Hz. Muhammed'in gelecek Peygamber olduğunu bilmesi, Suriye seyahatinde Hz. Muhammed'i meleğin gölgelendirmesi gibi haberler ve birçok rüya ve kehanet fenomenleri yer almıştır.

Bütün bunlara bağlı olarak siyere dair rivayetlerde kurgu ile gerçek iç içe geçmiştir. Hz. Peygamber'in hayatını anlama ve anlamlandırmada Kuran'ın ve Sahih Sünnet'in ortaya koyduğu perspektif büyük ölçüde gölgede kalmıştır. Mutasavvıfların Nûr-ı Muhammedî ya da Hakikat-i Muhammediye nazariyesi kadar fizikî âlem üzerinde olağanüstü tasarruflarda bulunan; melekler, cinler, hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklarla iletişim kurabilen; gözle görünmeyenin, geçmişin ve geleceğin bilgisine sahip, ahlakî olduğu kadar fizikî olarak da en mükemmel nitelikleri taşıyan beşer üstü Peygamber algısı yerleşmiştir. Zira halk arasında büyük bir etki meydana getirdiği için olsa gerek, geçmişte olduğu gibi günümüzde de başından olağanüstü tecrübeler geçen bir peygamber imajı, pek çok kimseye daha ilginç ve cazip gelmektedir. Özellikle tasavvuf geleneğinde Peygamberlerin kıssaları zâhir ve batın açısından değerlendirilmiş, gönderilmelerindeki hikmetler birtakım sembollerle ifade edilerek Kur'an'da ismi geçen her peygamber marifetullah, hakikat-i Muhammediyye, ilm-i ledün (ilm-i vehbi), insan-ı kâmil, irşâd, nübüvvet, velâyet vb. açılardan incelenmiştir.⁶²

Ağlar Baba, Kısas-ı Enbiyâ'da Hz. Peygamber'in hayatını şu başlıklar çerçevesinde ele almıştır.

- 1) Muhammed Zîşân Efendimizin Ruhî Hicâbdan Hicâba Duhulî
- 2) Muhammed Zîşân'ın Validesi Âmine
- 3) Muhammed Zîşân'ın Doğumu
- 4) Halime'nin Muhammed'i Ruhbana Vasfı ile Âmine Hatun'un Vefatı
- 5) Muhammed Zîşân'ın Miracı

Araştırmamızda sırasıyla bu konu başlıkları ve içeriklerinden hareketle Hz. Peygamber algısı ve anlayışını ortaya koymaya çalışacağız.

5.1. Nur-î Muhammedî Telakkisi

“Muhammed Zîşân Efendimizin Ruhî Hicâbdan Hicâba Duhulî” adlı bölümde Ağlar Baba, tasavvuftaki Nûr-i Muhammedî anlayışından hareketle Hz. Peygamber'in ruhlar âleminde bir hicâb (perde) ya da aşamadan başka bir aşamaya geçişini konu edinmektedir. Tasavvufî gelenekte ve Hz. Peygamber'i övgü ile tanıtmak için kaleme alınan eserlerde “Hakikat-ı Muhammediyye” mefhumunun önemli ve anlamlı bir yeri vardır. “Nûr-i Muhammedî”, “Hz. Muhammed'e mahsus nur” ya da “nübüvvet nuru”

⁶² Karataş, “Kısas-ı Enbiyâ Türü”, s.124.

demek olup, bu telakkîye göre Hz. Muhammed her kemâlin başlangıcı her güzel hasletin menşeidir. Zâhiren ve bâtinen bütün faziletlerde ve kemâlette onun önceliği vardır.⁶³ Mahlukât yaratılmadan önce Hz. Muhammed’in nurunun yaratıldığına dair rivayetler sıhhat açısından eleştirilmiş ve bu hadislerden tasavvufta söz konusu olan Nûr-i Muhammedî anlayışına delil çıkarmanın mümkün olmadığı belirtilmiştir.⁶⁴

Müellif, öncelikle halk arasında meşhur olmakla birlikte muhaddislerce uydurma olduğu kabul edilen “Ey Habibim! Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım”⁶⁵ ile “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve kâinatı yarattım”⁶⁶ rivayetlerine işaret ederek şöyle demektedir:

“Hil’ati Levlakı geydurdun ona/Hürmetine sen nutuk ver gel bana

Çok şükür Hamdu sena ihsanına/Hangi söz kime layık olmaz şanına”

Ardından Kenz hadisinden ilham alarak şunları ifade eder:

Kainat hiç yok iken ol var idi/Kimse bilmez gâni settar idi

Halbukim ol kenzini açmak diledi/ Binbir ismini küntü kenz eyledi

O habibinin nurunu var eyledi/ Tut kulağın gör ki Mevla neyledi”⁶⁷

Yüce Hudâ’nın üçyüz altmış bin yıl önce Fahri âlem Hz. Muhammed’in nurunu izhar ettiğini, Nûr-i Âzam’dan bir kalem yarattığını, yüz boğum verdiğini, her bir boğumun elli yıllık bir yol mesafesinde olduğunu zikreder.⁶⁸ Hz. Muhammed’in hem rasûl hem de kul olduğunu belirterek başladığı ebyâtında ilk yaratılan ruhun Hz. Muhammed’in ruhu olduğunu “*Fahri alem nurunî Perverdigâr / Cümle ruhlardan*

⁶³ Nûr-ı Muhammedî telakkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Demirci, Mehmet, “Nûr-ı Muhammedî”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1983, sayı:1 ss.239-258.

⁶⁴ Köktaş, Yavuz, *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, s.345-346.

⁶⁵ Halk arasında meşhur haberlerden olan bu rivayetin uydurma olduğu konusunda âlimler arasında görüş birliği bulunmaktadır. Aliyyü'l-Karî, İmam Saganî'den naklen bu haberin uydurma olduğunu aktarmış ancak manasının doğruluğunu belirtmiştir. Aliyyül Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevzûa*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1986, s.288. İbnü'l-Cevzî de "Bu hadis, hiç şüphesiz uydurma bir hadistir. Senedinde meçhul ve zayıf raviler bulunmaktadır", diye reddetmiş ve hadisin senedindeki raviler hakkındaki muhaddis imamların görüşlerini nakletmiştir. Bu raviler arasında yer alan Yahya el-Basrî hakkında Darakutnî: “metruk” ifadesini kullanmıştır. Amr el-Fellas ise bu kişi yalancı idi, uydurma hadisler naklediyordu, demiştir. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitabu'l-Mevzûât*, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966, c.I, s.289-290. İmam Suyûtî de İbnü'l-Cevzî'nin bu hadis hakkındaki görüşüne katılmıştır. Suyuti, Celaleddin Abdurrahman, *el-Lealiü'l-Masnûa fi'l-Ehadisu'l-Mevzûa*, Daru'l-ma'rife, Beyrut, trs., c.1, s.272. Aclunî, Bu söz, hadis olmasa da manası doğrudur, demiştir Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve müzilu'l-ilbâs amma iştehere mine'l-ahâdis alâ elsineti'n-nâs*, Mektebetü'l-Kudüs, Kahire 1351, c.1, s.164.

⁶⁶ İbn Teymiyye: "Bu söz Peygamberimiz'in sözü değildir. Bunun sahih veya zayıf bir senedi bilinmemektedir", demiştir. İmam Zerkeşî, Hafız İbn Hacer ve başka hadis hafızları da aynı hükmü vermişlerdir. "Ben, insanları ve cinleri, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım", mealindeki Zâriyat sûresinin 56. ayetinden hareketle manasının doğru olduğunu, İbn Abbas'ın “İbadet etsinler” lafzını “tanımlar” diye tefsir ettiği zikredilir. Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s.269; Sûfiyyeden olup bu sözü hadis diye rivayet edenler, bu sözün nakil açısından sabit olmadığını itiraf etmekte; ancak "Bu hadis, keşif yoluyla sabit olmuştur", demekte ve üzerine usullerini bina etmektedirler. Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, c.2, s.132.

⁶⁷ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.726.

⁶⁸ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.727.

mukaddem kıldı var” beytiyle açıklar. Yüce Allah’ın, Nebilerini onun aşkı hürmetine var ettiğini ve onlardan ahd-i mîsak alındığını şöyle zikreder:

Ben onun aşkına sizi kıldım var/ İder misin Nübüvvetine ikrar

Bu fermanı çün işitti nebiler/Hitabında bu sözü söylediler

*Şu vahdaniyetine biz inandık/ Muhammed Nuruni görerek kandık*⁶⁹

Ruhlar âleminde her hicâbın bir adının olduğunu, ümmet olanın bunları bilmesi gerektiğini belirterek bu hicâbları açıklamaya başlar. Rasûlüne nice sırlar duyurduğunu, kırk bin yıl Mevla’ya tesbih ve tehlil ettiğini, hayâsından Hak Teâla’dan utandığını, yağmur tanesi terlerin boşaldığını, terlerinden Nebilerin ruhunun yaratıldığını, birbirleri arasında asla fark olmadığını, on iki bin yıl Hüdâ’yı zikrettikten sonra ikinci hicâba, her bin yıl Hakkı tesbih ve zikretmesiyle hicâbdan hicâba geçmiştir.

Yüce Mevlâ’nın ruhlar âleminde Hz. Muhammed’in başından akan terden melekleri, yüzünden akan terden arş ile kürsîyi, ay, güneş ve yıldızları; mübarek sırtından çıkan terden Kâbetullah’ı, kaşlarının terinden mü’minin ruhunu yaratmış ve onu “ebu’l-ervâh” (ruhların atası) diye künyelemiştir.⁷⁰ Ruhlar âleminde Hz. Muhammed’i görenler dünyada sâlih kullardan olurken, bakıp seyretmeyen ise Yahûdi ve Nasâra (Hristiyan) olmuştur. Mübarek alnını görenin adalet sahibi, kaşlarını gören seyyâh, kulaklarını seyredenler nasihat dinleyip doğru gidenlerden, yanağını görenler akîl olup okuyup alim oldular. Mübarek ağzını görenler cihanda oruç tutanlardan, dişlerini görenler dilber insanlardan, boğazını görenler vaizlerden ve kalbi ilim ile dolanlardan oldular.⁷¹ Hz. Âdem’in yaratılıp vücuda geldiğini meleklerin gidip ona secde ettiğini, nebiler serveri ol Müctebânın, Muhammed Mustafa’nın nurunun da geldiğini belirtir.⁷²

Bu tür eserlerin birçoğunda olduğu gibi müellif, Hz. Muhammed’in nurunu Hz. Âdem’den de öne koymakta, tarih boyunca bu nurun nesilden nesile devam ettiğini ve sonunda Hz. Muhammed’de tecelli ettiğini vurgulamaktadır.

5.2. Hz. Peygamber’in Atalarının Yüceliği

Hz. Peygamber’in, atalarının neslinden özel bir seçimle dünyaya getirilmiş olması, bazı rivayetlerde “nûr telakkisi” şeklinde bir remizle anlatılmıştır. İlk defa Hz.Âdem’in alnına yerleştirilen bu nûr, nesilden nesile intikâl eden nurun son halkası Hz.Peygamber’in babası Abdullah ve ondan hamile kalan annesi Âmine’dir.⁷³ Müellif, Nûr-i Muhammedî telakkisine göre yaratılan ilk ruhun Hz. Peygamber’in ruhu olduğunu, Yüce Allah’ın kâinatı ve bütün yaratılmışları onun hürmetine yarattığını vurguladıktan sonra Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmuttalib’in zemzem kuyusunu

⁶⁹ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.740.

⁷⁰ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.741.

⁷¹ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.741.

⁷² Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.742.

⁷³ Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Huccetullâhi ale’l-âlemin fî mucizâti seyyidi’l-mürselîn*, Diyarbakır, trs., s.216-220.

kazarken yaptığı nezir, Abdullah’ın Abdülmuttalib’in en sevgili oğlu olduğu, Abdullah’ın alnındaki nur ve Hz. Muhammed’in ana rahmine düşmesinden itibaren gerçekleşen harikulâde olaylardan bahsederek genel itibarıyla Hz. Peygamber’in atalarını yüceltme eğilimindedir.

Abdülmuttalib’in, rüyasında yerinin gösterildiği zemzem kuyusunu kazarken yaptığı nezire dair İbn Hişam ve İbn Sa’d’da da yer alan şu hikâyeyi zikreder: Zemzem kuyusunu kazdığı esnada Abdülmuttalib’in Haris’ten başka oğlu bulunmuyordu. O nedenle Kureyş kabilesinin önde gelen kişileri tarafından rahatsız edildi. Savunmasız kalması üzerine kendisini destekleyecek on oğlu olduğu takdirde birisini kurban edeceğine dair adakta bulundu. On oğlu dünyaya gelince bunlardan birini kurban etmeye karar verdi. Kurban adayını belirlemek için çekilen kurada Abdullah çıktı. Fakat deve sayısı artırılarak çekilen kura sonucunda Abdullah’ın yerine yüz deve kurban edildi.⁷⁴ Ağlar Baba bu kıssada Abdülmuttalib’in Hayber’de Seccâc adlı bir kâhine başvurup kur’a develere çıkıncaya kadar, onar deve artırmasını ve Beyt’e (Kâbe) kurban etmesini önerdiğine yer verir.⁷⁵

Abdullah’ın doğumunu ve alnındaki nûru şöyle zikreder:

Adı şâni aleme verdi şuyu’/Geldi Abdullah doğup kıldı tuluğ

Gördüler kimin annına doğdu güneş/Düşen oldu Basra, Kûfe hem Habeş

Fahri alem nuridur verdi ziyâ/Şuğle kıldıyer gökler hayâ

Nur yüzünden berk urup cevân idi

179

Bazı rivayetlerde Abdullah çok yakışıklı, üstelik alnındaki nur parlayan bir delikanlı olarak tasvir edilmiştir. Muahhar kaynaklarda bu nur kâinatın yaratılışından öncesine götürülmüştür. Alnındaki nur meselesi, tarihî bir vakıa olmaktan çok, Hz. Peygamber’in vefatından sonra, Ehl-i Beyt imamlarının masumluğunu savunma sadedinde öncelikle Şîî çevrelerde ortaya çıkan kavramın, anakronizmle risâlet öncesine taşınması olarak değerlendirmek daha doğru olur.⁷⁶

Hz. Peygamber’in annesi Âmine’nin Kureyş’in bir alt kolu olan Zühreoğulları içerisinde seçkin bir aileye mensûb olduğu belirtilmektedir. Câhiliyye dönemindeki evliliklerde soy ve şeref bakımından denkliğin önemli olduğu hatırlandığında, Abdülmuttalib’in oğlunu evlendirirken bu örfî değer istikametinde kendisine denk ya da yakın bir aileyle dünürlük ilişkisi kurmuş olması çok makul görünmektedir.⁷⁷ Abdullah’ın Âmine ile evlilik sürecinde dikkati çeken durum ise, Âmine’nin babası Vehb’in Abdülmuttalib’e bu evlilikten bir nebinin doğacağını zannetmesidir:

Bir kızım var onu Abdullah al/Ehli bürde hem dahi sahibu hayâ

⁷⁴ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *Siretü’n-Nebeviyye*, Kahire 1955, c.I, s.108-109; İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed, *Tabakatu’l-Kübra*, Beyrut, 1985, c.I, s.151-158.

⁷⁵ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.761.

⁷⁶ Özdemir, “Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillâh”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara 2007, s.109.

⁷⁷ Özdemir, s.110.

*Zannım oldır doğa ondan enbiya/Kimseye hiç yüzünü göstermedim
İstedi Kisra Necaşi vermedim⁷⁸*

Ağlar Baba, “Muhammed Zîşânın Validesi Âmine” adlı bölümde Abdullah’ın başından bir Receb ayı Cuma gününde Taif yolculuğu sırasında başından şöyle bir olayın geçtiğini nakleder: Yolculuk sırasında bir taş görüp yanında kaldığını, taşın beyaz elmasa benzediğini, içinde tase benzer bir kadeh olduğunu ve kadehin içinde süttten beyaz su bulunduğunu, Allah’ın ona gaybten feyz gönderdiğini, hararetini onunla giderdiğini, şekerden ve baldan tatlı olduğunu ve Yüce Allah’ın hidâyet eylediğini anlatır. Bir müddet sonra taşla kâsenin gözünden kaybolduğunu, bu sözlerinin insanlara hiç kâr etmeyeceğini, Mekke’ye döndüğünde Lât ve Uzzâ’nın yay gibi eğildiğini ve o sütte Fahri âlemin nutfelendiğini zikreder.⁷⁹

Hiz. Muhammed’in ana rahmine düşmesi yukarıdaki olayla ilişkilendirilerek şöyle ebyât edilir.

*Melekler durup gökte semaya/ Didiler nur girip sahib livâyâ
Çün Abdullah bugün maddesi içti/Resulullah ana rahmine düştü
Açıldı bu gece gökler kapısı/Cihanda titredi Kisra yapısı*

Yine Hiz. Muhammed’in ana rahmine düştüğü gece, şeytanların kafa üstü çakıldığı, Necid alayının kaddînin eğildiği, Kisrâ’nın tahtının yıkıldığının, Âdem atanın ruhunun şâd olduğundan, Cebrail’in huzura gittiği ve Nebilerin saf olup surûra geldiğinden bahsedilir.⁸⁰

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere Hiz. Muhammed’in peygamber olarak gönderileceği bilgisi ve bunu hazırlayan olağanüstü olaylar ana rahmine düşmesinden önce zuhûr etmeye başlamıştır. Ana rahmine düştükten sonra hamileliği boyunca Âmine’nin her ay evine yüzü nurlu bir kişinin gelip “Ya Muhammed” lafzı ile seslendiğini belirtir. Bu kişiler sırasıyla Hiz. Âdem, Hiz.Şit, Hiz.İdris, Hiz.Nûh, Hiz.Hûd, Hiz.İbrahim, Hiz.İsmail, Hiz.Mûsa ve dokuzuncu ay ise gelen Hiz. İsâ’dır.

Bu nebilerden her birinin Âmine’ye nidaları olmuştur. Hiz. Mûsa, kendilerinden Hiz. Muhammed’e kanun/usûl kaldığını, Hak Teâla’nın O’nu insanlara ve cinlere Rasûl kıldığını; Hiz.İsâ ise Hak Teâla’nın O’na “levlâke levlâk” ile hitap ettiğini, güneş ve ayın dahi cemâlinden hicâb ettiğini nidâ eder.⁸¹ Hiz. İsmail’in nidâsı ise şöyledir:

*Ben senin nurunu emanet sakladım/Hasretinden gice gündüz ağladım
Çün seni medh eyledi Rabbu’l enâm/Taşlar ağaçlar sana verdi selâm*

Abdullah’ın Hiz. Peygamber’in doğumundan önce vefat etmesinin hikmetini, Yüce Allah’ın Hiz. Muhammed için bu tür bir yetişme tarzını uygun görmesi, babasının

⁷⁸ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.769.

⁷⁹ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.771.

⁸⁰ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.772.

⁸¹ Peygamberlerin Amine’ye nidaları için bkz. Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.773-777.

yönlendirmesinden uzak olarak yetişmesini, onun terbiyesini babasının ve ailesinin değil de bizzat Cenâb-ı Hakk’ın himayesine alması ve terbiyesini üstlenmesi şeklinde açıklamaktadır. Nitekim ahlakının ve terbiyesinin kaynağına dair Hz. Peygamber “Beni Rabbim terbiye etti ve en güzel şekilde terbiye etti”⁸² şeklinde buyurmuştur. Ağlar Baba, bu hususu şöyle nazmetmektedir:

*Atâ evladı kılar çün terbiye/Koymaz oğlunu gide yol eğriye
Ol Muhammed ağladukça dinlerem/Ancak anı terbiye ben eylerem
Ol şefaât madeni yevmel cezâ/ Gelse bir düşman ona kılssa eza
Hatırına gayri bir şey gelmeye/Benden önce nusret iden bilmeye
Yeryüzü olsalar da hep düşman ona/Ben azimü ’ş-şân onu hıfz eyleye*⁸³

Oğlu Abdullah’ın vefatı üzerine kederi gitsin diye Kâbe’yi ziyaret eden Abdulmuttalib’in Kâbe’nin duvarının yarılmış ve tüm putların yere serilmiş olduğunu gördüğünü, buna taaccub ettiğini, haber Kureyş arasında yayılınca, onlar bunun sorumlusunun Hubel putu olabileceğini düşünerek nice deve kurban ettiklerini zikreder. Bunun üzerine Allah’ın hikmetiyle Kâbe dile gelip yarılmasının sebebini şöyle açıklamıştır:

*Siz de ne erkan ne edeb var/Benim yarıldığımda bir sebep var
Benim yarılmam çün Abdullah ecilden/Kim Emrullah’a gelup gitti ecelden*

Kâbe Hz.Muhammed’in cihâna yakında teşrif edeceğini de şöyle haber vermiştir:

*Nebiler serveri olan Muhammed/Îlâ yevmi ’l-kıyâme şer’i müebbed
Yakında teşrif iderse cihana/Kaçup a’dai din gire nihane
Ki bin yıl putların kahrını çekdim/Tahammül eyleyip kademdi ekdim*⁸⁴

Hz. Peygamber’in atalarının yüceliğine dair efsanevî ve mitolojik unsurlarla süslenerek anlatılan, büyük oranda İsrâiliyyattan beslenen bu olağanüstü haberlerin, sahih kaynaklarda yer almadığı ve bilgi değerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

5.3. Tebşirât ve İrhâsât Türü Haberler

Hz.Muhammed’in peygamber olarak gönderileceğinin kanıtları olarak siyer kaynaklarında yer alan olağanüstü tecrübeler ve olayların başlıcalarını, Hz. Peygamber’in doğumu esnasında ortalığın nurla kaplanması, yüzünün semaya dönük olması, sünnetli doğması, sütannesinin ailesine bereket getirmesi, göğsünün yarılması (şakku’s-sadr) , başında bulutun dolaşması, ağaçların ve taşların ona selam vermesi yahut secde etmesi şeklinde sıralamak mümkündür. Hz. Peygamber doğduğu gece

⁸² Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *Camîu’s-Sağîr*, c.I, s.25, Beyrut 1990; Aclûni, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, Beyrut 1352, c.I, s.70.

⁸³ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.778-779.

⁸⁴ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.780-781.

yeryüzünde meydana gelen olaylar, kültürümüzdeki Peygamber bilgisinin ne kadar güvenilir malûmata dayanıp dayanmadığını göstermesi bakımından da önemlidir.⁸⁵ Bu haberleri ve olayları tümünden reddeden çalışmalar olduğu gibi, İslam dünyasında dün olduğu gibi bugün de bunların en azından bir bölümünün doğru olabileceği kabul edilmektedir.⁸⁶ Bunlar arasında en güvenilir olanı, sahabî İrbâd b. Sâriye'den nakledilen ve Âmine'nin Hz. Peygamber'i doğuracağı sırada rüyasında Şâm saraylarını aydınlatan bir nurun çıktığını gördüğünü haber veren rivayettir.⁸⁷

Ağlar Baba, “Hz. Muhammed Zîşân'ın Doğumu” bölümünde Hz. Muhammed'in doğumu esnasında Âmine'nin gaybden şöyle bir sedâ işittiğini zikreder:

*Böyle oğul kimseye verilmedi/Devri alemde beri görülmedi
Hak Teala halk edip göndermese/ Hıl'ati levlakını gerdurmese
Âlemu'l-esrar olan perverdigâr/Küntü kenzine itmez idi eşkâr
Bu gece eyler tulûğ yüzi güneş/Ruşen olur Basra, Kufe hem Habeş
Yel dokunmaz çün anın mübarek cismine/Sen Muhammed söyle anın ismine⁸⁸*

Buna göre Âmine'ye oğluna Muhammed ismini koyması gaybden gelen bir nidâ ile bildirilmişti. Âmine, kapıdan ay yüzlü dört hatunun girdiğini, bu hatunları cihanda görmediğini, yüzlerine bakmaya hicâb ettiğini, yüzünün ülker yıldızı gibi olduğunu belirtir. Bunların Havva, Sâre, Âsiye ve Meryem olduklarını ve kendisine Peygamber Muhammed'i müjdeleyip medh ettiklerini zikreder.⁸⁹ Örneğin, Meryem şöyle seslenir:

*Olmasa ol hep adem (yokluk) kalur idik
Taşlar ağaçlar ona vere selam/ İstese hayvan ile ide kelim⁹⁰*

Aynı şekilde Hz. İsâ'nın Mekke şehrinden bir Rasûl geleceğini, atasının adının Abdullah olacağını bildirmesi şeklinde tebşirât ve irhâsât türünden bazı haberlere de rastlamak mümkündür.⁹¹ Daha sonra huri kızları ve bir meleğin gelip, âli zîşânın fahr-i âlem şâhının bu gece teşrif edeceğini, Bahri Ummân'ın bu gece coştüğünü, Hızır İlyas'ın bu gece mihmâm olduğunu, bir illetten yatıp hasta olanların dertlerine derman bulduğunu, şeytanın göğü Kaf'a kaçtığını söylediler.⁹²

H. Peygamber'in vilâdetinde Süleyman Çelebi'nin mevlidi şerifini anımsatan benzer beyitler mevcuttur:

⁸⁵ Bu rivayetler ve değerlendirmeleri için bkz. Ahatlı, Erdinç, Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği, D.İ.B. Yay., Ankara 2007, s.120-129.

⁸⁶ Özdemir, “Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdullah”, s.123-124.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 127-128; Hâkim, Ebû Abdullah en-Nisabûrî, *Müstedrek ale's-Sahihayn*, Beyrut, trs., c.II, s.418, 600; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerîa*, Beyrut 1985, c. I, s. 80,83; Heysemî, Nüreddin Ali b. Ebû Bekr, *Mecmeu'-z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Beyrut 1982, c. VIII, s.223.

⁸⁸ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.785-786.

⁸⁹ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.787.

⁹⁰ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.787.

⁹¹ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.766.

⁹² Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.788.

Huriler geldi oturdi saf saf/Kâbe gibi kıldı evim tavaf
Sundular bir cam dolusu şerbeti/Kim şekerden tadlu idi lezzeti
H. Muhammed doğduğu gece Rabbine şöyle seslendi:
Ey bizi var eyleyen perverdigâr/Gizli zâhir hazretine aşıkâr
Yerde gökde gayri yoktur girdigâr/ Sensin ancak aleme perverdigâr
Hem kulunum hem nebi hem resul/ İnse cine bildurem kanun usûl
*Hazretine izzi tazim minnetim/ Ümmetimdir ümmetimdir ümmetim*⁹³

Gerçekten Hz. Peygamber’in doğumu, manası itibarıyla tüm dünyanın gidişatını etkileyen ve değiştiren bir olaydır. Belki bu durumu dikkate alan kıssacılar, yer ve gök ehlini onun doğumu dolayısıyla hummalı bir gayret içinde tasvir ederek, mübalağa sanatıyla kurgulayarak, bu olayı müşahhas bir şekilde canlandırmış olabilirler.⁹⁴ Nitekim Kıyas-ı Enbiyâ’da Hz. Muhammed doğunca Abdulmuttalib’in kızı Safiyye’nin onu yıkamak için su getirdiği, ancak gaybden “Biz onu pâk eyledik artık suya ihtiyacı yoktur” şeklinde bir nidanın geldiği zikredilir. Âmine ise evin içine kardan ak bir bulutun girip Muhammed’i alıp götürdüğünü, bir müddet sonra geri döndüğünü, beraberinde üç kişinin geldiğini, birisinin elinde ibriğin, birinde zümrüt leğen, birinin Bismillah diyerek su döktüğünü, bedenini yedi kez yıkadıklarını, ismini “Muhammed” diye söylediklerini, birisinin bir mühür alıp omuzlarının arasına bastığını, bu nübüvvet mührünün etrafa ziyâ verdiğinden bahsedilir.⁹⁵ Kaynaklarda da nübüvvet mührünün doğuştan olmadığı, bu mührün yukarıda nakledildiği üzere doğumu sonrasında değil, çocukluğunda göğsünün melek(ler) tarafından temizlendiği sırada yani şakku’s-sadr hadisesi esnasında basıldığı hususu en yaygın rivayetler arasındadır.⁹⁶

Amcası Ebu Leheb’in ise o gece alî nesebin doğduğunu bildiğini, garip bir rüya gördüğünü, evinde o zaman kadar olmayan ve nereden geldiğini bilmediği bir râyihanın dolduğunu, câriyesi Sevbiye (Süveybe)nin ona Muhammed’in doğduğu müjdesini verdiğini, bu müjdeye karşılık Ebu Leheb’in kendisini şa’dan eylediği için onu azat ettiğinden bahseder. Öyle ki, Ebû Leheb’in cehennemdeki azabı, doğum müjdesini veren Mariye’yi azat etmesi, onu emzirmesini söylemesi ve Âmine’nin hal ve hatırını sormasını istemesi sebebiyle Peygamberimizin doğduğu gece Cenab-ı Hakk tarafından hafifletilmiştir. Ebû Leheb Hz. Muhammed hürmetine kabirde azabının hafifletilmesinden şöyle bahseder:

Bu sebepten parmaklarımdan su çıkar/ katre katre damlar ağızıma akar
Lât Menâttan olmadı derman bana/ Ata ona yok yire tapmış ona

⁹³ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.789.

⁹⁴ Ahatlı, *H. Muhammed’in Peygamberliği*, s.137.

⁹⁵ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.790.

⁹⁶ Heysemî, *Mecmû’z-zevâid*, c.III, s.46; Yardım, Ali, *Peygamberimiz’in Şemâilî*, İstanbul 1997, s.76.

*Hak Teâla ol gice ihsan eder/Kendi parmağından ona derman ider*⁹⁷

Hiz. Peygamber'in doğduğu gece gerçekleştiği haber verilen olağanüstü bazı olaylar muhaddislerin tenkidinden kurtulamamıştır. Gerçekte bu haberlerin, Hiz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğini kendisine ve içinde yaşadığı topluma duyurmak ve onları böyle önemli bir olaya hazırlamak gayesine matuf olduğu söylenebilir.⁹⁸ Hiz. Peygamber'in doğduğu gece bazı putların devrilmesi, kisrâ sarayının sütunların çökmesi, Mecûsilerin ateşinin sönmesine dair rivayetler uydurma kabul edilirken, Peygamber'in doğacağı geceyi bir Yahudi'nin haber vermesi rivayeti ise zayıf olarak; Âmine'nin, Hiz. Muhammed doğunca Şam bölgesini aydınlatabilecek bir nurun kendinden çıktığını gördüğüne dair rivayet ise hasen olarak kabul edilmiştir.⁹⁹

Belli bir dönemden itibaren rüya fenomeninin siyerde yaygın olarak kullanılmaya başladığını belirtmiştik. Hiz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirileceğine dair Ağlar Baba, adaletiyle meşhur İran/Sasanî kralı Nuşirevân'ın (531-579) gördüğü bir rüyayı aktarır. Rüyasında Bahreyn ilinde bir kişinin olduğunu, bu cihanda onun eşinin olmadığını, ezberinde çok suhûfların olduğunu, şüpheli işlerden halkı temiz eylediğini, tâ ezelden ismine Satfih denildiğini, ferâset sahibi olup dilinin fasîh olduğunu, adına Abdulmesih denildiğini, halka daima nasihat ettiğini görür.

Rüyanın yorumu bağlamında şu şiir zikredilir:

Çün Araplar girdi şehre ibtidâ/Bir peygamber gönderdi Bâri Hudâ

Mekke şehrinde gelir ol Rasûl/Bu cihana bildirur kanun usûl

Doğumunda ol zahir ola mucizât/Güne gün hal de çok müşkilat

Oldur ahir zaman peygamberi/Enbiyalar evliyalar serveri

Yerde gökte cümlelerin ol efdali/Tâ kızıl elmaya erişir eli

Hem Kureyş neslinden olup hükm ide/Tâ ila yevmi'l kıyame şer'i gide

*Taşlar ağaçlar ona secde kıla/ Kim uyarsa istikamet bula*¹⁰⁰

Hiz. Muhammed'in peygamberliğine dair bir rüya fenomeni de Hiz. Hatice'den gelmektedir. Hatice bir gece rüyasında “gökten evin içine bir afitâb indiğini vardığınca evin şûlelendiğini, Mekke'ye ziyâ verdiğini, cümle âlemin ondan hayâ eylediğini gördü. Amcazâdesi Varaka'ya giderek rüyasını tabir etmesini istedi. Varaka, ahir zaman peygamberinin geleceğini, Nübüvvetten önce kendisiyle nikahlanacağını, sanemlerden (putlar) cihanı pâk edeceğini, Mekke'den Kureyş neslinden, Halil İbrahim soyundan Haşimoğullarından olacağını, adının da Muhammed Mustafa olduğunu söyledi.¹⁰¹

⁹⁷ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.793.

⁹⁸ Özdemir, “Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillâh”, s.124.

⁹⁹ Köktaş, *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları*, s.348-349.

¹⁰⁰ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.784.

¹⁰¹ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.804.

Böylelikle müellif, Hz. Muhammed'in Hatice ile evlenmesinde ilk dönem kaynaklarından bazı kayıtlara da yer vermektedir. Buna göre söz konusu evlilik, esasen Hatice'nin Hz. Muhammed ile ilgili işaretler görmesi ve bir rüyası üzerine gerçekleşmiştir. O rüyasında gökten inen bir nurun koynuna girdiğini oradan da çıkarak bütün dünyayı kapladığını görmüş ve bu rüyayı Varaka'ya yorumlatmıştır. Varaka da bu nurun Muhammed olduğunu, Hatice'nin de onunla evleneceğini söylemiştir. Rabguzî'nin eserinde de aynı rüya zikredilir, farklı olarak Hatice'nin rüyasını yorumlatmak üzere rahip Bahira'ya gittiği nakledilir.¹⁰²

Peygamberimizin hayatına dair tartışılan konulardan biri de “sünnetli doğup doğmadığı” meselesidir. Cebrail'in kalbini temizlediği zaman onun sünnetini yaptığına dair rivayetlerin yanı sıra Abdulmuttalib'in doğumunun yedinci gününde torunun sünnet ettirdiği de rivayetlerde geçer. Abbas b. Abdulmuttalib'ten nakledilen bir hadiste o, Allah Rasûlü'nün sünnetli ve göbek bağı kesilmiş olarak doğduğunu söylemiştir.¹⁰³ Enes b. Mâlik'ten nakledilen ancak illetli olan bir rivayette ise Hz. Peygamber, sünnetli doğmasını Yüce Allah'ın bir lütfu olarak ifade etmektedir.¹⁰⁴ Geçmişte olduğu gibi günümüzde de sıradan insanların sünnetli doğması bir vakîa olmasına rağmen, Hz. Peygamber'in sünnetli doğması - her ne hikmetse- bir üstünlük ve ayrıcalık olarak düşünülmektedir.¹⁰⁵ Ancak konuyla ilgili rivayetler arasında güvenilirlik açısından birini diğerine tercih ettirecek bir sebebin bulunmaması nedeniyle, sünnetli doğduğunu kabul eden çoğunluğunun tercihinin ortaya koyan bir ittifak hâsıl olmamış, bazıları doğduktan sonra sünnet olduğunu benimsemiştir.¹⁰⁶

Kısas-ı Enbiyâ'da Hz. Muhammed'in anasından sünnetli doğduğu ve göbeğinin kesilmiş olduğu şöyle yer alır:

*Anadan doğdu sünnetle münevver/Kesilmiş göbeği olmuş mutahhar*¹⁰⁷

Süt annesi Halime'ye verilince, Mekke'ye giderken geride kalan deve ile zayıf hımar dönüş yolunda kervanın en önüne geçince, Benî Sa'd'ın Muhammed'in ne zât olduğunu anladıklarını zikreder.¹⁰⁸ Halime'nin yanında kaldığı yıllarda Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması olayı yer verilir. Gökten bir meleğin inerek göğsünü yarıp altın bir tas içinde kalbini yıkayıp kirlerden arındırdığı anlatılır.¹⁰⁹

¹⁰² Erşahin, “Kısas-ı Rabguzî”, s.214-215.

¹⁰³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 82; Beyhakî, *Delâil*, I, 114; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve*, Haleb 1970, I, 192.

¹⁰⁴ Suyutî, Celâleddin Abdurrahman, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, Mısır 1967, c.1, s.132. Bu hadisin râvilerinden Süfyan b. Muhammed el-Fezârî'nin mecrûh bir kişi, senedinin ise uydurma olduğu belirtilmiştir. Bkz. İbn Mulakkîn, *Gâyetü's-sûl*, s.301; Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l- i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, Beyrut, trs. c.II, s.172.

¹⁰⁵ Hz. Peygamber'in sünnetli doğduğuna dair haberlerin değerlendirmesi hakkında bkz. Köktaş, *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları*, s.348.

¹⁰⁶ Bu konudaki görüşler için bkz. Ahatlı, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, s.138-141.

¹⁰⁷ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.795.

¹⁰⁸ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.798.

¹⁰⁹ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.798-799.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayının dört kere vuku bulduğu geçmektedir. Bu olay ilk defa süt annesi Halime'nin yanında iken Benî Sa'd yurdunda vukû bulmuştur.¹¹⁰ Başka kaynaklarda "iki melek geldi" şeklinde zikredilse de burada gelen meleğin Cebrail olduğunu belirten Müslim hadisi daha güvenilirdir. Buhârî hadisinde olayın İsrâ gecesi meydana geldiği yer alırken, vahyin başlangıcında vuku bulduğuna dair rivayetler de vardır.¹¹¹ Bu olay, İnşirah sûresinin "Biz senin göğsünü açmadık mı? Ağırlığından dolayı belini büken yükünü senden alıp atmadık mı?" ayetleriyle ilişkilendirilmektedir. Ancak, ayette ifade edilen göğsün yarılması olayının (şerh-i sadr) Peygamber'in kalbinin ferahlatılması, ona genişlik, sabır, metanet, sükûnet, tahammül ve olgunluk gibi meziyetlerin bahşedilmesi olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda göğsün yarılması olayının cismânî bir ameliye değil de, ruhanî bir ameliye, manevî bir temizleme olduğu görüşünü tercih edenler de olmuştur.¹¹² Bu haberlerin doğru bir şekilde yorumlanabilmesi için, konuya dair farklı rivayetlerin bütünlük içerisinde ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması hadisesi sonrası endişeye kapılan Halime Behmân adlı bir Ruhban'a gidip durumu arz edince, Ruhban başından geçenleri Hz. Muhammed'den anlatmasını ister. Hz. Muhammed'i dinledikten onun peygamber olacağını anlar ve şöyle der:

Bu Muhammed kim Hubel düşmanıdır/ol ledünni ilmin sultanıdır

Kırk yaşına ırince lanet iner Lat Uzza başına

Ruhban Hz. Muhammed'in öldürülmesini isteyince Halime, hemen Mekke'ye dönüp onu annesine teslim eder ve üç yıl boyunca Hz. Muhammed'de sırrına eremediği bir takım şeylerin olduğunu söyler. Beş yakında iken babasının kabrini ziyaret etmek isteyen annesiyle birlikte Medine'ye gider. Dönüş yolunda Mekke'ye iki konak kala annesi Âmine hastalanır ve vefat eder. Dedesi Abdulmuttalib vefatından önce Ebû Talib'e torunu Hz. Muhammed'i himâye etmesini şöyle vasiyet eder:

Hem Muhammed Mustafa tut azîz/ Yeryüzünde cümle kullardan temiz

Ol risalet tahtı üstüne bine/Virme düşmanın eline incine

Sen anın asla sözünden çıkma gil/ Hiç mübarek hatırını yıkma yıl¹¹³

Hz. Muhammed gençliğinde Hatice'nin kervanını Şam'a götürürken Yüce Allah Mikail'e onu bulutla gölgelendirmesini şöyle emretmiştir:

Ki Mikail sakın estirme sami/Habibim çün göre selamet Şami

Hicaz hanında olan hamî kestur/Git diyarı muhitimden yel estur

Bir ak bulut semadan alup indir/Mübarek başının üstüne gönder¹¹⁴

¹¹⁰ Müslim, İman, 261, c.1, s.147.

¹¹¹ Buhârî, Salat, 1, c.1, 91-92.

¹¹² Ateş, *Tefsir*, c.10, s.525.

¹¹³ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.802.

Yüce Allah, güneşin ısısının da onu yakmayacağını, çünkü Muhammed'in nuru ile güneşe nur verdiğini de şöyle nazmeder:

Ve ya güneş ona sen ısını bakma/ Ki gayri kul gibi hicrana yakma

Anın nuru ile verdim sana nur/ tekaddum ma teahhar oldu mağfur

Eğer ağlar ve ah ider ve bu fikrat ile Şam'a giderse

Cehennemler söner kalmaz yerinde

Ebu Bekir'in de yer aldığı Şam yolculuğu sırasında Meysere'nin başındaki bulutu fark etmesi, kervandaki iki devenin rahatsızlığını Hz. Muhammed'in Allah'ın inayetiyle iyileştirip develerin kuvvet kazanıp ileriye geçmesi, kervanın önünde giden Ebû Cehil'in yolda bir ejderha/yılan ile karşılaşınca geriye dönüp Hz. Muhammed'den kervana lider olmasını istemesi, Busrâ yakınlarına geldiğinde kervanın dinlenmek için mola verdiğinde Hz. Muhammed'in kurumuş dalları ve meyvesi olan bir hurma ağacının altına oturup mübarek sırtını yaslayınca, ağacın dal ve budağının yeşermesi, bulutun inip ağacın başında durması gibi olağanüstü olay ve tecrübeler zikredilir.¹¹⁵

Busrâ'da Rahip Nastura Hz. Muhammed'in yolculuk esnasında başından geçenleri duyunca onun bir Nebî ya da Velî olduğunu söyler ve ondan nübüvvet mührünü açmasını ister. Hz. Muhammed sırtını açınca içeriye öyle bir ziyâ verir. Ruhban yüzünü ona sürüp “sen ahir zaman peygamberisin” diyerek Tanrının birliğine ve Muhammed'in Rasûl olduğuna şehadet ederek Şam Yahudilerinin ona zarar verebileceğini, bunun için O'nu korumaları gerektiğini belirtir.¹¹⁶

187

Şam'a vardıklarında Hz. Muhammed, Yahudi hamamlarının yanına gitmek istediğini söyleyince Ebu Bekir, kendisine zarar vereceklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Yüce Mevla'nın kendilerini koruyacağını hatırlatmıştır. Peygamber içeri girince zincirlere bağlı olan kandiller yerinden kopmuş ve ruhbanlar bu tablo karşısında onun ahir zaman peygamberi olduğunu anlamışlardır. Hz. Muhammed'i öldürmek istemişler ama kilise içerisinde onu görememiş ve arayıp bulamamışlardır.¹¹⁷ Kervanın dönüş yolunda bir rivayete göre İblis devenin yularını alıp onu yanlış yola sürükleyince Hak Teâla Cibril'i göndermiş, Ruhu'l-Emîn sidreden inmiş, şeytan onu görünce kaçmış, Cebrail deveyi yoluna koymuş, Hz. Muhammed Mikâil sağ yanında İsrâfil sol tarafında olduğu halde Mekke'ye girmiştir.¹¹⁸

Bütün bu rivayetlerde Hz. Muhammed'in gerek baba gerek ana tarafından soylu bir nesebe sahip olduğu belirtilmekte, doğumu olağanüstülükler içinde anlatılmakta, doğumu ve sonrasında başından geçen, Mekke'de ve yeryüzünde meydana gelen sıradışı olaylar zikredilmektedir. Verilen bilgiler İsrâiliyyatla beslenmekte, çeşitli menkıbelerle süslenmektedir. Müellif, Hz. Muhammed'in hayatını önceki Kıyas-ı

¹¹⁴ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.809.

¹¹⁵ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.810-814.

¹¹⁶ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.817.

¹¹⁷ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.818-819.

¹¹⁸ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.820.

Enbiyâ'larda da olduğu gibi tamamen mucizeler içerisinde vermekte, bir başka deyişle her adımda peygamberliğini ispat etmek için mucizelerden söz etmektedir.

5.4. Hz. Muhammed'in Miracı

İslam düşüncesinde miraç olayının vukûundan ziyade yorumları ya da nasıl gerçekleştiği tartışma konusu olmuştur. Bir başka deyişle sadece ruhla mı yoksa hem ruh hem cisimle mi olduğu, ayrıca her ikisinin aynı anda mı yoksa ayrı zamanlarda mı olduğu hususu ilk dönemlerden itibaren tartışılmıştır. Genel kabul miracın beden ve ruh ile birlikte gerçekleştiği yönünde olmakla birlikte geçmişte ve günümüzde bu hâdisenin ruhanî bir yükselmeden ibaret olduğunu, hatta rüyada (menâmen) gerçekleştiğini söyleyenler de vardır.¹¹⁹ Mirâç hadisleri meşhur olmasına rağmen, çeşitli rivayetleri arasında mekânı, sayı, ruhen ve beden oluş bakımından çelişkilerin olduğundan hareket ederek, söz konusu rivayetlerin askıya alınması (tevakkuf) gerektiği de ifade edilmiştir.¹²⁰

Ağlar Baba konu etrafındaki tartışmalara da yer vererek, İslam âlimlerinin çoğunluğunun kabul ettiği üzere mirâcın beden ve ruh ile gerçekleştiği görüşünü benimsemiş ve bunu şöyle nazmetmiştir:

Bu yerde vardır iki rivayet/Müfessirler eder anı dirayet

Kimi dedi gelup ruhâni ile/Kimi dedi gelup cismani ile

*Esah olan cismiyle geldi onlar/Muhammed Mustafa'yı gördü onlar*¹²¹

Miraç yolculuğunda Hz. Peygamber, Burak'a binmesini şöyle anlatır:

Ol Burak altımda titreşti hemen / Yerler oynar gibi sarsıldı cihan

Ben dönüp Cebrail'e kıldım sual/Ya karındaşım nedir söyle bu hal

*Dedi Cibril Ya Muhammed bu sada/Çok sana lütfeylesin Bâr-i Hudâ*¹²²

Miraçta “evvel” “âhir” sıfatlarıyla karşılanan Hz. Peygamber'e bu nitelemelerinin niçin verildiği şöyle açıklanır.

Ne ma'niden bana evvel dediler/ Hüve'l-evvel diyup medh eylediler

Dedi Cebrail melaikelere kelâmı/Sana evvel deyup verdi selâmı

Senin ruhun kamudan ön Tealâ/Yarattı eyledi a'ladan a'la

Ebu'l-ervâh sana çün ad verildi/Bu manada sana evvel denildi

Veli ahir kelâmın söylediler/Buna göre anı vasf eylediler

Sen olmasan kalırlardı nihanda/Ki hatemu'l-enbiya sensin cihanda

¹¹⁹ Mi'râc hadisesinin keyfiyeti hakkındaki tartışmalar hakkında bkz. Yavuz, Salih Sabri, “Mi'râc”, *DİA*, İstanbul 2005, c.30, s.133-134.

¹²⁰ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitabiyât, Ankara 2002, s.323.

¹²¹ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.856.

¹²² Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.850.

Bu maniden sana ahir dediler/Melaikeler bu sözü söylediler¹²³

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed, ruhunun yaratılan ilk ruh olması nedeniyle “evvel”, gönderilen son nebî olmasından dolayı da âhir” sıfatıyla anılmıştır.

Miraçta Hz. Muhammed’in Hz. Âdem, Hz. Süleyman, Hz. Musa, kardeşi Harun ve Hz. İsa ile buluşması, Mescid-i Aksa’nın kapısında görüldüğünde Hz. Peygamber’i ilk önce içeri girmesi için davet ettiklerinde Hz. Peygamber’in “Mukaddem geldiniz sizler cihana” diyerek Hz. Adem’in ilk önce girmesinin daha evlâ olduğunu söylediğinde Cebrail şöyle buyurmuştur.

Dedi Cebrail Ey Allah’ın Habibi/Ki sensin çün kamu derdin tabibi

Nebilerden mukaddem sen nebisin/ Ceza günü şefial müznibinsin

Buyur mihraba sen geç kıl imamet/Melek Mürsel sana uysun temamet

Hz. Peygamber mihraba geçip arkasında saf tutan Nebilere iki rekât namaz kıldırması, miraçta görüştüğü her nebî, Hz. Muhammed hürmetine Allah’ın kendilerine vermiş olduğu nimetleri zikretmiş ve şöyle demişler:

Senin ol hürmetine itibar/Huda verdi bize çok iftihar

Nebilerin sözlerine Hz. Peygamber de şöyle karşılık verir:

Buyurdu hem bana levlake levlak/Seni halk etmesem etmezdin eflâk

Felekler hem dahi tuttu bina/Beni ail(fakir/muhtaç) iken ol kıldı egnâ

Bana verdikleri sığmaz dihana/Ki hatemu’l-Enbiya geldim cihana¹²⁴

Peygamberlerle bu görüşmesinden sonra Yüce Allah, habibini Lâ mekan şehrine alıp kelamından ümmetine derman verdi. Hz. Peygamber’in miraçta Mevlâsını görmesi şöyle nazmedilir:

Muhammed Mustafa gördü lâ mekânda Mevlâsını

Ru’yetini arz ayledi habibine Cemâl Allah¹²⁵

Yüce Allah’ın miraçta Habibî Muhammed’i kendi nurundan yaratması, methetmesinden ve ona bahsettiklerinden şöyle zikredilir:

Ahmedim Muhammedim gonca gül/Cümle mahlûkata fâtif sevgilum

Cümle mahlukattan ekdâm eyledim/Enbiyânın hatimi hem eyledim

Eşrefu’l-enbiya seni eyledim/Kevseri pes sana i’ta eyledim

Kendi nurumdam seni halk eyledim/Çün sekiz şey sana i’ta eyledim

Biri namaz, hacc, zekat hem sıyam/Cihad, hicret, emri ma’ruf ve’s-selam

¹²³ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.855.

¹²⁴ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.864.

¹²⁵ Ağlar Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, s.920.

İlm-ü tebrik pes sana yedincisi/Nehy-ü ani 'l-münker sekizincisi

Hz. Peygamber diğer nebilere üstün kılındığı gibi Muhammed ümmeti de diğer ümmetlerde daha faziletli sayılmıştır.

Senden evvel kitap inzal eyledim/Hiçbirine hıfzı nasip etmedim

Hem senin ümmetine fazl eyledim/Selef ümmetlerden eşraf eyledim

*Hem hayırlı hem de adil eyledim/Lutfedip evsât ümmet eyledim.*¹²⁶

Hz. Muhammed'in ümmetinin bağışlandığı ve onlara azap olunmayacağı da şöyle dile getirilir:

On sekiz bin âleme kün eyledim/Zatın için onları halk eyledim

Senin ismine mukarin reyledim/Senin ümmetini mağfur eyledim

*Ümmetine asla azab etmem/Geçen ümmet gibi makhur(kahrolmuş) eylemem*¹²⁷

Yüce Allah'ın ümmetin günahını ref eylemesinin yanında, onlar arasında olduğu için dünyada küffara azap etmemek suretiyle Hz. Muhammed'i şefaatçı eylediğini şöyle ebyât eder:

Ümmetin günahını ref eyledim/Seni küffara şefi' için eyledim

*Sen ol ulvî şanın için Azizîm/Dünyada küffara azab itmezim*¹²⁸

el-Hasaisü'n- Nebeviyye ve Delâilü'n-Nübüvve türü eserlerde olduğu gibi Kısas-ı Enbiyâ'da da doğumundan itibaren başından harikulade olaylar geçen, mucizelerle donatılan Peygamber anlayışını desteklemek için birçoğu sahih olmayan haberler nakledilmiştir. Böylelikle Hz. Peygamber'le diğer peygamberle arasında tabiri caizse, anlamsız bir fazilet ve üstünlük yarışı yaptırılmak istenmiştir. Bu tarz haberlerin tarih ve siyer kitaplarında yer alması, ancak güvenilir hadis kaynaklarında bulunmaması, toptancı bir yaklaşımla bunların sahih olmadığı ve reddedilmesi gerektiğini mutlak manada ortaya koymaz. Bu tür rivayetlerin çoğunun, mahsûsen siyer ve tarih kitaplarında bulundukları için zayıf kabul edilmedikleri, sened ve metin açısından değerlendirildiğinde genel olarak güvenilir olmadıkları anlaşılmaktadır.¹²⁹

Sonuç

Peygamberlerin kıssaları, tarihleri anlamına gelen “Kısas-ı Enbiyâ”, özellikle Kur'an'da adı zikredilen peygamberlerin hayat hikâyelerini ve tebliğ faaliyetlerini anlatan eserlerin genel adıdır. H.II. asır gibi erken bir dönemde ortaya çıkan ve kıssadan hisse çıkarma yoluyla didaktik nitelikteki bu türe dair, nesir ve nazm tarzında Arapça, Farsça ve Türkçe birçok eser telif edilmiştir. Telif edildiği dönem ve coğrafyanın ürünü olan bu eserlerdeki Peygamber kıssaları, müellifin yanı sıra toplumların düşünce

¹²⁶ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.925.

¹²⁷ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.929.

¹²⁸ Ağlar Baba, *Kısas-ı Enbiyâ*, s.929-930.

¹²⁹ Ahatlı, *Hizmeti Muhammed'in Peygamberliği*, s.149.

dünyasında, dinî inanç ve yaşayışlarında hâkim olan ve kabul gören Peygamber tasavvuru hakkında bilgi vermektedir.

Kısas-ı Enbiyâ’da Hz. Peygamber’in hayat hikâyesine dair haberleri iki ana grupta ele almak gerekir: Birincisi, her insanın yaşayabileceği normal nitelikte olağan tecrübeler, diğeri ise O’nu peygamberliğe hazırlamaya yönelik yahut peygamberliğinin habercisi olarak takdim edilen özel ya da olağanüstü nitelikteki bilgilerdir. “İrhâsât” ve “tebşirât” diye tanımlanan ve eserde Hz. Peygamber’in hayatına dair bölümde önemli bir yer tutan bu bilgilerin temelinde peygamberliğin doğumla, hatta doğumdan önce ruhlar âleminde başlayan bir süreç olduğu düşüncesi ve kabulü vardır.

Hz. Peygamber’e duyduğu aşk ve muhabbeti edebi bir şekilde nazmettiği Kısas-ı Enbiyâ’da Hz. Peygamber’in kıssalarında doğumu, sultaneye verilışı, Şam ve Busra seyahatleri, Hz. Hatice ile evliliği, Miraç olayı gibi tarihi gerçekleri yansıtan haberler yer almakla birlikte, bunlar menkıbevî ve mitolojik anlatımlar ve “rüya” ve “kehanet” fenomenleri ve maddî/hissî mucizelerle zengin bir şekilde süslenmiş ve kurgulanmıştır. Benzer yaklaşımların XIV. yüzyılda yazılan Rabguzî’nin “Kısas-ı Enbiyâ”sında var olduğu görülmektedir.

Dinî edebiyatımızda zengin bir ilham kaynağı olan ve Ağlar Baba’nın benimsediği ve vurguladığı “Nûr-i Muhammedî” düşüncesine göre Hz. Peygamber her türlü fazilet ve olgunluğun kemal bulduğu bir şahsiyet olup Hakk’ın ilk teayyunu, tüm yaratılmışların sırrı, küntü kenz sırrının inkişafı “Nûr-i Muhammed’i” telakkisinin idrakine bağlıdır. Âmine’nin gördüğü rüya, göğsünün yarılması ve Miraç gibi genel kabul gören haber ya da mucizelerin yanı sıra yoğun maddî/hissî mucizelerle desteklenen, mübarek terinden melekler, güneş, ay, felekler ve Kâbe’nin ve benzerlerinin yaratılması, doğumu esnasında harikulade olayların gerçekleşmesi gibi kendisinin ve atalarının yüceltilip kutsallaştırıldığı, doğumundan itibaren başından olağanüstü tecrübelerin geçtiği bir Peygamber tasavvurunun eserde hâkim olduğu görülmüştür. Eserde farklı yerlerde atıfta bulunulan ve tasavvufta birçok düşünceye ilham kaynağı olan “Levlâke levlâk” ve “Küntü kenz” rivayetlerinin ve kıssalarda yer alan birçok haber ve hâdisenin muhaddislere göre aslının olmadığı, dolayısıyla kullanılan rivayet malzemesinin çoğunlukla güvenilir ve sahih olmadığı anlaşılmıştır.

Toplumda bir ihtiyaca binaen vücut bulup halk arasında büyük bir etki meydana getiren, edebî alanda dikkate değer öğelerle dolu olan, Süleyman Çelebi’nin Mevlid-i Şerif’i gibi his dünyamızı coşturan menkıbevî tarzı bu eserlerin, köklü mesajların nesilden nesile aktarılmasında ve -Hz. Peygamber’i doğru anlamaktan çok- O’nun sevgisinin yaşatılmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-hafâ ve müzilu’l-ilbâs amma iştehere mine’l-ahâdis alâ elsineti’n-nâs*, Mektebetü’l-Kudüs, Kahire 1351.

Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed’in Peygamberliği*, D.İ.B. Yay.,Ankara 2007.

Aliyyül Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevzûa*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1986.

Arpaguş, Hatice, "Mitoloji, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. XXV/2, İstanbul 2003.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

Bağcı, Hacı Musa, "Ulaşılmaz Örnek Peygamber Tasavvurunun Tarihsel Teşekkülü", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.19, İzmir 2004, ss.103-136.

-----, "Sünnet ve Hadislerin Anlaşılmasında Ehl-i Hadis'in Beşerüstü Peygamber Tasavvurunun Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, Bursa 2004.

-----, "Hz.Peygamber'i Beşerüstü Gösteren Bazı Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.1, Diyarbakır 1999.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerîa*, Beyrut 1985.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Cirit, Hasan, *Halkın İslam Anlayışının Kaynakları: Vaaz ve Kıssacılık*, İstanbul 2002.

Çelebi, Katip, *Keşfu'z-Zunûn*, İstanbul 1972.

Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, İstanbul 2003.

Demirci, Mehmet, "Nûr-ı Muhammedî", *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:1, İzmir 1983, ss.239-258.

Ebû Nuaym, el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, Halep 1970.

Erşahin, Seyfettin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarında Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği", *Diyanet İlmi Dergi*, Özel Sayı, Ankara 2003, ss.197-224.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 1997.

Gözütok, Avni, "Rabgûzî, Kısasu'l-Enbiyâ: XIX. Yüzyıla Ait Bir Kazan Yazması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. XV, sayı: 37, Erzurum 2008.

Gündüz, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., Samsun 1998.

Hâkim, Ebû Abdullah en-Nisabûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Beyrut, trs.,

Halaçoğlu, Yusuf- Aydın, Mehmet Akif, "Cevdet Paşa", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1993.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1988.

İbn Arrrak, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Tenzihu's-Şerîati'l-Merfuâ ani'l-Ahbâri's-Şenîati'l-Mevzûa*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1981.

İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire 1955.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, trs.,

İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Kitabu'l-Mevzûât*, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966.

İbnü'l-Mülakkın, *Gayetü's-sûl fi hasâi'r-Rasûl* (tahk.: Abdullah Bahrüddin Abdullah), Daru'l Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 1993.

İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *Tabakatu'l-Kübra*, Beyrut 1985.

İmam Mâlik, *el-Muvatta*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

İrşâdî (Ağlar) Baba, *Kıyas-ı Enbiyâ*, (El Yazması)

el-İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut trs.

Karataş, Ahmet, “Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kıyas-ı Enbiyâ Türü”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. XLIX, sayı: 3, Ankara 2013.

Kaya, Remzi, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.11, sayı:2, Bursa 2002.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.

-----, "Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigmadan Paragon'a, Paragon'dan Kozmik İlkeye," *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, SDÜİF Yay, Isparta 2001.

Köktaş, Yavuz, *Güncel Hadis Yorum ve Tartışmaları*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Huccetullâhi ale'l-âlemin fi mucizâti seyyidi'l-mürselîn*, Diyarbakır, trs.

Özaşar, M. Emin, "Hadisçilerin Peygamber Tasavvuru/ Anlayışı", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2000.

Özdemir, Mehmet, “Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillâh”, *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu*, Fecr Yay. Ankara, 2007.

-----, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal*, c.4, sayı:3, İstanbul 2007.

Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.

Suyuti, Celâluddin Abdurrahman, *Camîu’s-Sağîr*, Beyrut, 1990.

Suyuti, Celaledin Abdurrahman, *el-Lealiü’l-Masnûa fi’l-Ehadisu’l-Mevzûa*, Daru’l-ma’rife, Beyrut, trs.

Şahin, M.Süreyya, “Kısas-ı Enbiyâ”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2002.

Şengül, İdris, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994.

Tozlu, Necdet, “Ağlar Baba Divanı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2000.

-----, *Bayburtlu Ağlar İrşadî Baba-Yusuf İle Zeliha*, BAKÜTAM, Bayburt 2014.

Tümer, Günay, “Arâisu’l-Mecâlis”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 1991.

Ünal, Halit, *İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yay., İstanbul 2000.

Ünal, Yavuz, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Etüt Yay., Samsun 2001.

Yardım, Ali, *Peygamberimiz’in Şemâili*, İstanbul 1997.

Yavuz, Salih Sabri, “Mi’râc”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2005.

Yıldırım, Suat, “Kur’ân-ı Kerim’de Kıssalar” *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*. sayı: 3. Erzurum 1979.

Yılmaztürk, Mehmet Fahri, *Bayburt’un Manevi Bekçileri*, İstanbul 2009.

Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Mizânü’l- i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, Beyrut, trs.